

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXV. évf.

1900. Julius—Augustus.

4-dik füzet.

A megigazulás.

IV.¹

Az unitáriusok szerint abban az értelemben, a mint a fennebbi vallásfelekezetek tanítják, megigazulás nincs. Mivel az eredendő bűnt nem hisszük és azt tanítjuk, hogy a csecsemő sem nem éretnyes, sem nem bűnös, mert még nem tud gondolkozni, így az eredeti bűnből, a mi nem létezik, a mit az evangelium sem tanít, megigazulás nincs is szerintünk.

Hanem, hogy bűn van, azt elismerjük és tanítjuk. De hogy mi volt a bűnnek a kezdete, hogy az honnan származott, azt nem is kutatjuk. A Jézus nem törődött ennek magyarázatával. Sőt a vakon születettre rámutatva kérdi: „Vajjon ki a vétkes, ez-e vagy ennek a szülei, hogy ő vakon született?”

Az unitárius vallás, ha nem is hiszi az eredeti, az ősz bűnt, de a bűn lételet hirdeti s a bűnből való megszabadulást, megigazulást a Krisztus tanításával egyetértőleg az egyéniségnek, a személynek, magának a bűnös embernek akarataiból véghez menő folyamatnak tekinti. Magának a bűnösnek kell megbánnia hibáját, és csak ő teheti jóvá, más az ő megjavulását, megigazulását el nem végezheti helyette.

Az unitárius vallás, mint tanításainak többi részében, a megigazulásról szóló tanításában is teljesen egyezik a Jézus Krisztus örökszép beszédeivel. Hogy ezt bebizonyítsuk, elsőbben ismertetjük a Krisztus idevonatkozó mondásait, példázatait röviden, azután az unitáriusok tanait egyes kiválób, nagy embereink munkáiból.

Jézus is, mint Keresztelő János tanításai alkalmával a megtérésre és a megjavulásra intette a népet. (Máté. 4 r. 17 vers.) Igen, mert abban az időben meg volt dermedve a vallás, a nép szerfelett ragaszkodott az anyagiakhoz, sziveikben kétség volt s azért intette őket, hogy változtassák meg érzelmeiket, az az szülessenek újra.

¹ I—III. l. 1899. évf. 181, 247, 322 l.

Jézus eme szavaiból, valamint az evangélium más helyeiből látható, hogy megjavulásunk, megjobbulásunk legfőképpen magunktól függ. És ez természetes is. Hisz Jézus mondotta (Máté 12 r. 33 vers.) „Vagy legyetek jó fák és teremjetez jó gyümölesöt, vagy legyetek rothadt fák és teremjetez hitvány gyümölesöt, mert a gyümöleseiröl ismerik meg a fát“. Luk. 6 r. 43—45. szintén oly szépen mondja, hogy: „A jó ember az ő szivének jó kineséböl hoz elő jót és a gonosz ember az ő gonosz kineséböl hoz elő gonoszt: mert a szivnek teljességéböl szól az ember szája“. A bűnnek forrása az ember belső világa, szive, a hol az érzelmeket hitték és hisszük lakozni, de ez a forrása az erénynek, az erkölesnek is; oly szépen mondja egy kiváló katolikus író P. Didon:¹ Az emberi lelkiismeret kifürkészhetetlen örvény; minden bűn és minden hősiesség megszülethetik benne; a magasztosság minden ösztönét és minden nyomor esiráját magában rejti. Ördögi sugallatok ostromolják: Isten szózatai ösztönzik. E két ellentétes hatalom közö helyezettvén, miért engedi az ember inkább az egyiket, mint a másikat tulsúlyra emelkedni? Miért lesz inkább a gonosz szellem rabszolgájává, mintsem Isten szabad és engedelmes eszközévé? A vérmérséklet, a körülmények, a személyes nézet, ezt a tüneményt nem magyarázzák elegendőképpen. Az akarat önmagának ura: vezettetheti vagy elesübittathatja magát. Az igazság és az erény vonzása legyözheti benne a szenvedélyek, a tévedések és a környezet minden ellenséges erőit. Ha elbotlik, csak magát okozhatja: ha gyöz, érzi, hogy ereje minden jónak végtelen forrásából származik“.

Íme egy kiváló katolikus író teljesen az unitarismus álláspontján, azon a felfogáson, a mit a Krisztus is tanított.

Ha a cselekedetek gyökerei az emberi szivben vannak, akkor az embertöl függ a Krisztus szerint a megjavulás. Egy fölséges példázatban kifejti, hogy bocsánatot a bűnösnek egyedül az Isten adhat. Máté 18 r. 35. És a bűnös megtérésén örvend a jó Isten, a mint a tékozló fiu példája tanítja. Luk. 15 r. 32 vers.; az elveszett juhröl szóló példázat szerint Luk. 15 r. 7 vers. Isten inkább örvend egy bűnös megtérésén, mint kilenezvenkilenez igazon.

Hogy a megtérést egymagában nem tartja elégnek, hanem az akarat, a szándék tisztasága mellö még jó cselekedetet is kíván, az önkényt érthető.

¹ P. Didon „Jézus Krisztus“ ford. dr. Kiss János. Budapest, 1892. II. köt. 238 l.

Felmutatja a nagyszerű példát, a kis gyermeket, a ki ártatlan — hogy olyanok legyünk, ha idvezülni akarunk. Máté 18 r. 3 v.

Hogy a szándék és a szó magában nem elég, azt Máté 21. r. 28—31. az apa két fiáról szóló példázat tanúsítja, hol az eselekedte az Isten akaratát, a ki elsőbben azt mondta, hogy nem megy el a szőlőbe munkálkodni, de később mégis elment, míg a másik ígérte, de nem teljesítette fogadását.

Az örökélet elnyerését a parancsolatok megtartásától teszi függővé. Máté 19. r. 17 vers. Márk. 10. r. 17—26. De ezt nem tartja elégnak, hanem áldozatot is kell tennünk érte. Máté 19. r. 21 vers.

És ő maga tanít meg egy fölséges dologra, a mit már az 6 testamentum is hangoztatott: „Irgalmasságot kívánok és nem áldozatot“. — Máté 12. r. 7. A jó eselekedet többet ér, mint az áldozat, többet, mint maga a vallás, hisz a vallás is csak arra segíti az embert, hogy jót eselekedjék, erényesebb ember legyen. A megigazulást tehát helyettünk senki el nem végezheti, nem maga a Krisztus sem.

Mát. 5 r. 16. szerint: „Ugy fényeskedjék a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó eselekedeteiket és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat“. Vagyis a tanítványoknak lelkére köti, hogy legyenek olyanok, mint a gyertya, mely másnak világít és jó eselekedettel mutassák meg, hogy hisznek az Istenben. Két példázatban tanítja meg, hogy az idvezül, a ki életében jót eselekedett. Máté 25. r. 1—13. vers a tiz szűzről. Az a szűz kap vőlegényt, a kinek van olaja lámpájában, a mivel a vőlegény elébe menjen, mert mástól hiába kér, mert a más eselekedete érdemül nekünk be nem tudható. Nem még a Krisztusé sem, a mint a kereszténység jó nagy része hiszi, vallja és hirdeti. Máté 25. r. 15—29. szerint azt a szolgát éri dicséret, elismerés, a ki a részére adott talentumot gyarapítja. Máté 24. r. 13. szerint, a ki végig megmarad, az idvezül.

Kimondja, hogy nem az idvezül, a ki a mellét veri, a kinek szüntelen ajkain van a Krisztus neve, hanem a ki eselekszi a mennyei Atya akaratját. Máté 7. r. 21. vers. A mit egy kiváló katolikus író Kempis T.¹ így fejez ki: „Bizony fellengős szavak nem tesznek szentté és igazzá, hanem erényes élet ad kedvességet

¹ Kempis Tamás „Krisztus követése“, átdolgozta Szeremlei Samu. Pest, 1865. 4 l.

Isten előtt. Inkább kívánom érezni a töredelmességet, mintsem tudni annak meghatározását. Ha az egész bibliát s mindenféle bölcsek mondásait tudnád is könyv nélkül, mit érnél vele, az Isten szeretete és kegyelme hiával? Nem mondja, hogy csak a katolikus idvezül, hanem azt tanítja, a mit a Krisztus prédikált, hogy „az erényes élet kedves az Isten előtt“.

Igy tanított a Jézus a megigazulásról. Nem igyekezett a megfajthetlent, a bűn eredetét kimagyarázni. Elismerte, hogy létezik a bűn, hisz éppen ő küzdött a legnagyobb sikerrel a bűn ellen. Nem mondotta, hogy az ő vére eltörli a világ bűneit, hanem arra intette az embereket, hogy kerüljék a bünt és cselekedjenek jót. „Példát adtam nektek, hogy a mint én cselekedtem, ti is úgy cselekedjétek“.

Most szóljunk az unitáriusok felfogásáról a megigazulást illetőleg, a mi teljesen egyezik a Krisztus tanításaival.

Szentábrahámi M. így ír: „Megboesítani a bűnöket, be nem számitani és megigazítani kifejezések úgy látszik, hogy a Bibliában egyenlő jelentésűek; jóllehet ez a szó „megigazulás“ világi értelemben a szentírásban használva a bűn elengedésén kívül jelent ugyanannak az igazságossággal egybekapcsolt beszámítását is, mely nem egyéb, mint Istennek kegyelmes ítélése vagy becslése, a mennyiben ugyanis a bűnössel, a ki már hiszen és a megtérés útján van, úgy akar bánni, mint igazzal; azaz az igazság jutalmával, a mi az örökélet (I Tim. 4. 1. 8; 2 Pét. 3, 14) akarja őt megajándékozni. (Erről a megigazulásról lásd Róm. 4, 4, 3. 5, 22, 5: 14—16. Jak. 2, 23. Gal. 2, 16.)

A föltétel ugyanis, a mely nélkül Isten a bűnöket megboesítani és az embert megigazítani nem akarja: a cselekvő hit (Róm. 3, 24. 25; Gal. 5, 6; Jak. 2, 24.) vagyis a hit a Krisztusban az elébb folytatott élet bűnbánatával együtt, melyre nézve hathatós indítók a bűnök megboesításának reménye. (Csel. 3, 19; Luk. 7, 35.) Ez a megigazítás nem történik Isten kegyelme nélkül (Tit. 3, 4. 6.) és Krisztus igazságossága nélkül (Róm. 5: 18, 9; 1 Kor. 1, 30.); ez az ő engedelmissége, ez által igazulunk meg, mert valamint Ádám által a tényleges bűn lépett be a világba, úgy az Ur Krisztus által a tényleges engedelmisség és oly igazságosság, mely az embereket az Isten előtt kedvesekké teszi, a mennyiben az Ur Krisztus, mint az idvesség szerzője — Csel. 3, 15. — mindazon eszközöket, melyek által igazakká lehetünk, megadta; s az isteni akarat betöltése által példát hagyott, hogy őt kövessük és így a

bűn megbocsátását megnyervén, megigazuljunk, vagyis igazaknak tekintessünk); a mi mégis ezt teljessé teszi, az a szeretet által munkálkodó hit; ezért mondja az irás, hogy hitünk beszámíttatik az igazságosság javára (Róm. 4. 5.), máskülönben mindenképpen igazaknak ítéltetnének; az Isten kegyelme ugyanis és a Krisztus igazságossága mindenkire kiterjed, mint mindenekkel közös dolgok, de Isten megigazítja a hitelent, ha megtért (Róm. 4, 5.) ha tudniillik ama dolgokat, az élet megjavulásához képest, a saját értékük szerint ítéli meg.¹

Jól magyarázza meg, hogy mit értünk az alatt, hogy a Krisztus igazságossága által megigazítottunk. „Ennélfogva VI. a Krisztusba helyezett hit nem esupán abban áll, hogy higgyük, hogy a mi bűneink az ő halála által eltöröltettek és a Krisztus igazságossága nekünk beszámíttatik, mert a hit az egész Krisztusra vonatkozik és úgy idvezítő, ha a jó eselekedetek gyümöleseit termi; de amaz nem termi; mert ha hiszem, hogy elmúlt és jövendő bűneim eltöröltettek, akkor mi ösztönöz arra, hogy más életet kezdjek, mint a hogy élni megszoktam? mert a hálátlanság és engedetlenség bűne is el kellett hogy törültsék a Krisztus szenvedése által. A Róm. 4, 5. és 22 versekben sines az mondva, hogy a Krisztus igazságossága nekünk hit által beszámíttatik; hanem, hogy a mi hitünk számíttatik be igazságosság gyanánt, ha t. i. azt, mint Ábrahám eselekedetekkel bebizonyítjuk. (Jak. 2, 21, 22, 23.) Ennek a mi igazságosságunknak az Isten kegyelméből az Ur Krisztus az oka. (1 Kor. 1, 30.) a ki által mi igazakká tétetünk. (Róm. 5, 19.)

Ennek a hitnek VII. eredménye a megigazulás, azaz az embernek kegyelemből való felmentése Isten előtt, nem saját erejéből; mert élő hit mellett is a kegyelem dolga a bűnt megbocsátani és életet adni; hanem az isteni ígélet erejénél fogva, mely tiszta kegyelemből származott; mert az ő kegyelmének állott és áll hatalmában az érdemtelenek számára is a megigazulás eszközüül a hitet rendelni, azt kegyelmi érvekkel sürgetni és erre a ezélra lelki szolgálakat küldeni“. (i. m. 229 l.)

Másfélszáz évvel ezelőtt így gondolkoztak az unitáriusok a megigazulásról. Első sorban az Istentől függ, hogy bűneinket megbocsássa. A lelkiismeretet, mely a megbánásra, megjavulásra ösztönöz, ő ültette keblünkbe, ez az Isten lelke, az ő szava bennünk. A

¹ A ker. hittudomány összege az unitáriusok szerint. Latin nyelvből fordította Derzsi K. 156 l.

lelkiismeret serkent minket a bűnbánatra, ez lelkesít a szent életre, mert látjuk a bűn szomorú következményeit. Nem elég a hit az idvességhez. Sőt a hit ad erőt a jó cselekedetekre, mint Ábrahám-nak. Már akkor nem hitték, hogy a Krisztus halála eltörülte a mi bűneinket, „mert ha hiszem, hogy elmúlt és jövődő bűneim eltöröltettek, akkor mi ösztönöz arra, hogy más életet kezdjek, mint a hogy élni megszoktam?” Sőt kimondhatjuk bátran, hogyha azt hisz-szük, hogy a Krisztus vére úgy is eltörülte az emberiség bűneit, akkor szabadon vétkezhetik az ember, legfennebb a világi büntetéstől való félelem ha visszatartja a legnagyobb bűnök elkövetésétől. Ilyen tan nem való vallásba, mert a vallás ezélja nemesak a vigasztalás balzsamát csepegtetni a szív sajtó fájdalmára, hanem előkészíteni az emberiséget az erény útján. Hogy javuljon az, a ki azt hiszi, hogy helyette más úgy is elvégzi a megigazulás munkáját? A Krisztus tanításainak éppen ez volt a legfőbb ezélja, hogy önmunkásságra lelkesítse az emberi lelket, hogy ők maguk javuljanak meg s a javulást ne várják senkitől, hanem a bűnös térjen az igaz, az erény, a becsület útjára, a mely a boldogság útja. A szent élet a mennyország már ezen a földön, a bűn maga a pokol. Erényesnek azért kell lenni, mert ez a boldogság, míg a bűn maga a pokol.

Ha másfélszáz évvel ezelőtt így gondolkoztak az unitáriusok a megigazulásról, lássunk más nagy unitárius gondolkozókat is erről a tárgyról. A Krisztus szerint a személynek, az egyénnek magának kell újjászületnie a keblében levő zsarnokot, a bűnt legyőznie. És az embernek erre szabadsága van. Channing megmagyarázza, hogy mit értünk a bűntől való szabadság alatt. „Azonban féltő, hogy sokak ha nem a legtöbb előtt a szavak határozatlanabbak, hogysem ez áldás nagyságának teljes és mély érzelmét előidézzék. Engedjék meg tehát, hogy rövid magyarázatját adjam. A legfontosabb észrevétel a bűntől való szabadságot illetőleg az, hogy az nem tagadólagos állapot, nem csupa hiánya a bűnnek. Ilyen szabadság az állatoknak vagy a gyermekeknek volna tulajdonítható, mielőtt ezek erkölcsi tényezők lesznek. A szellemi szabadság oly lélek megkülönböztető tulajdonsága, a melyben ész és lelkiismeret működni kezdtek és a mely saját erélye, az igazság iránti hűsége, a kisértetek legyőzése által szabad. Nem jellem tehát jobban a szellemi szabadságról való nézetemet, mintha azt mondom, hogy az: erkölcsi erély, vagyis egy szent eltökélési erő, mely küzd az érzékek, a szenvedélyek, a világ ellen és így szabaddá teszi az értelmet, a lelki-

ismeretet és az akaratot, úgy, hogy ezek erőteljesen működhessenek és örökre fejleszthessék magokat. A szellemi szabadság valódi lényege az erő. Az érzéki kívánságoktól egy szélhűdés által megszabadított ember nem lenne tehát belsőleg szabad. Egyedül az szabad, a ki önküzdés és erkölcsi elhatározás által támogatva az Istenben való bizalom által, meggyőzi az őtet lealacsonyító szenvedélyeket és megmenekedvén az aljas dolgok rabszolgaságától, tiszta és magasztos célokra vágyik. Egyedül az a lélek szabad, a mely úgy tekintvén Istent, mint az erény ihletőjét és megjutalmazóját, az ő törvényét, a mely szívünkbe és igéjébe van írva, legfőbb életszabályául elfogadja és a mely ennek engedelmeskedvén, kormányozza és becsüli magát, lelkiismeretesen gyakorolja legjobb tehetségeit és jó tettek által tökéletesíti azokat bármely helyzetben, a melyet számára a gondviselés kimutatott.

Tetszett a világ legbölesebb rendezőjének, hogy minket születésünktől kezdve nehézségek és kísértetekkel környezzen, hogy egy oly világba helyezzen, hol a gonosz lett gyakran előnyös s a kötelesség útja nehéz és veszélyekkel járó, a hol sok vétkes hajlam áll ellent a belső intó szavainak, a hol a test sulyként nehezedik a lélekre s az anyag az érzékre való folytonos hatása által korláttá lesz közöttünk és a szellemi világ közt. Mi oly befolyások közepette vagyunk, melyek fenyegetik az értelmet és szívet. Szabaddá lenni azért annyit tesz, mint ellentállani és győzni.¹

A mit Channing a nagy unitárius író mond a szellemi szabadságról, az az unitarizmus felfogása, a mi teljesen megegyezik a Krisztus tanításával.

Brassai fejtette meg legtisztábban, hogy miként megy végbe a megváltás, a büntől való megszabadulás.

Brassai szerint: „Az igazi eredendő bűn az idegrendszer és ez is csak féktelenségével válik bűnné. Ettől pedig nincs megváltó más, mint az akarat”.²

Az akaratnak segítségül szolgál a hatalom.

Ő a hatalom alatt „az ember hatalmát érti, a ki parancsol vagy tilt valamit s a parancsnak a cselekvés, a tilalomnak a nem cselekvés a következménye az elfogadó részéről.

¹ Channing E. V. Válogatott művei. Ford. az unitárius tanárok. Kolozsvárt, 1872. II. köt. 84 l.

² Brassai S. Melyik az igazi tudomány. Ker. Magv. 1893. 85 l.

A hatalomnak tehát következtető ereje van, melynek a cselekvő vagy nem cselekvő részéről a kötelesség felel meg. A kötelesség kényszerűség, amely az akarásnak éppen ellenkezője s mivel szerintem az erkölcsi bűnnek az akarat bukása az alapja, méltán törölöm ki az erkölcsi szótárból a nevét. A parancs teljesítését, meg a tiltott cselekvénytől tartózkodást engedelmességnek nevezik, melynek találoán és szabatosan való kifejezése magyarul: szófogadás.

A hatalom nem a vágyakról, hanem csak a cselekményekről rendelkezik és a társas életben keletkezik. Továbbat, minthogy az akarat a vágyakkal szemben — mint a Sokrates daemónja — főképp tiltólag viselkedik, segélyének is t. i. a hatalomnak, — óvatosan szólva — főképp tiltás a szerepe. Minden esetre jelentősége és fontossága a cselekvény minőségétől, jelesen maga és következményei hasznos vagy ártalmas voltától függ, minél fogva a Bentham-féle elmélet érvényessé válik ezen a téren“.

Szerinte „vannak oly egyének, kiknél akaratauk, vágyaik kormányzására, jelesen zabolázására elégtelen, u. m. a kis- vagy éretlenkoruak és az elmebetegek. A kiskorúak kormányzására a szülői hatalom szolgál, a mit a természet ad és a műveltség javít és tökélyesít. Annak a működését növelésnek nevezik“. Megjegyzi, hogy az akarat fejlesztése tekintetében a növeléstan hiányos utasítást ad. „Az eszeveszetteknek tutorokat rendelnek“.

„Az érettkorúak és épelméjük akarata segélyeül az államhatalom szolgál, a mely alattvalóinak szokásos, hagyományos vagy írott törvények által rendelkezik, melyek az alattvalókat engedelmességre kötelezik s ha jó szántából nem teljesitené, erőszakkal kényszerítik is“.

Ilyen eszköznek tartja az akarat támogatására a közvéleményt, a mely öntudatunknak eddig még nem említett két jelenségénél fogva működik. Ezek a becsület és a szégyen érzése. Amaz abban az óhajtságban és törekvésben áll, hogy tetteink és jellemünk embertársaink helyeslését, sőt tiszteletét is megnyerje; emez abban a félelemben, hogy elkövetett, vagy csak elkövethető tetteinkkel azt a helyeslést, azt a tiszteletet el ne veszítsük. A becsület és szégyen érzése már tulmegy azon a határon, mely az eddig elé tárgyaltam hatalomnak, az államhatalomnak van szabva. Azaz, hogy azok már nemesak a cselekményekkel, hanem forrásaikkal, és testikkel szintugy, mint a lelkiével, a vágyakkal vannak viszonyban. És ez a nézet minket az akarat másodlik hatályosabb és magasztosabb segédéhez: a valláshoz vezet, a mely bensőnket szintugy, mint az állam

a külsönket, kormányozza. Az erkölesi elem hatását csökkentheti, de nem enyészetheti el még a babona, dogma, mysterium is, melyekkel a vallásformák meg vannak vesztegetve, mert mindenikük, bármint burkolva, éleszti és fenntartja az istenség eszméjét és az emberiség feletti hatalmat“.

„A vallás hatalma parancsolatokban nyilatkozik, a melyeket Istenéinek ad ki. Itt is tehát a kötelesség, de a melynek mint nem embertársaitól származó, hanem fentebbi forrásból eredő segítségét akaratumk készségesen elfogadja.

Ezt a segítséget a theologia „Isten kegyelmének nevezte és dogmává faragván, igazi jelleméből kivetkeztette. De akármit szenvedett is emberi kezeztől az Isteni vallás, oly egyetemes és elterjedt hatalom az, „melyet eléggé nem becsülhetünk s benne eléggé nem bizhatunk“.¹

A Krisztust, mint megváltót mi is hisszük, de nem abban az értelemben, hogy ő bűneinket elszenvedte és vérével váltott meg minket a bűnből, mert a bűnből csak önerőnkön saját akaratumkból szabadulhatunk meg, a mint kimutatni igyekeztünk. — Krisztust mi embernek hisszük és valljuk, a ki a mi húsunkból való hús, vérünkéből való vér volt, a ki saját erejéből győzte le a bűnt és élt istenes életet. — Éppen abban van az unitarismusnak legnagyobb ereje, a mit figyelmen kívül szeretnek hagyni, hogy egy valódi jó és tökéletes embert mutat fel a Krisztusban, a ki a lelkek ama családjából való, a kikhez mi is tartozunk; egy embert mutat, a ki a bűnt legyőzte.

A mi történt a Krisztussal életében, hogy őt megismerve, szavait és tanításait meghallgatva, lelkének fényétől megittasulva, a bűnös nő a magdalai Mária megtér és megigazul, erényessé lesz, s nagy szerepet játszik a Krisztus feltámadásáról szóló hit elterjesztésében: az megtörténik ma is. — A bűnös lelkének erőt ad a megigazulásra a Jézus jelleme, szent élete és fölséges tanítása. — Mennyire más lenne a kereszténység arezultatja, ha őt példányképül és nem imádat tárgyául választaná a kereszténység, ha őt úgy nézné, mint a ki az élet, út és az igazság.

Szerintünk az unitárius vallásnak, ezt a fölséges elvét ha már korán be lehetne csepegtetni az emberi kebelbe, korán eljönne az Isten országa e földre, a mi a béke, a szeretet és az igazság or-

¹ Brassai i. m. Ker. Magv. 1893. 86—87. és 88. l.

szága. A Krisztus a mi példénképünk, az ő szent és az igazságért folytatott önzetlen élete a mi ideálunk, a mit megközelíteni lelkünknek vágya, célja és legfőbb törekvésünk. Ő az, a ki tiszta életével, nemes jellemével a mi akaratunkat a jóra segíti, megacélozza. Ezért mondjuk, hogy ő a mi Idvezítőnk, Megváltónk, mert nem adatott emberek között ég alatt más név, ki által megtartatnánk? — Vagyis nem volt senki, a ki az ő mennyei Atyjában bizva, oly nagy akaratért fejtett volna ki, mint ő, hogy másoknak boldogságot okozzon, másoknak javára éljen, hogy igaz, szent, erényes, szóval jó legyen. — És ha a Krisztusnak lehetséges volt, miért ne lehetne nekünk is. Hisz a mi akaratunk is az istenség lelkének egy szikrája.

Oly szépen mondja Renan Ernő:¹ A kereszténység tökéletessége abban fog állani, ha Jézusra visszatér. — Ezen magasztos személyiséget, mely még mindig a világ sorsát vezeti, szabad istennek nevezni; nem azon értelemben, mintha Jézus az összes istenit magába fölvette volna, de azon értelemben, hogy Jézus azon egyéniség, ki fáját arra készítette, hogy a legnagyobb lépést kövesse el az isteni felé. — Az emberiség összeségében alacsony önző lélek képét nyújtja, melyek csak abban állanak az állatnak fölötte, hogy önzőségük megfontoltabb. Ezen egyformájú általánosságból azonban oszlopok emelkednek az ég felé és nemesebb hivatásról tanuskodnak. Jézus ezen oszlopok közül a legmagasabb, melyek az embernek azt mutatják, honnét ered és hová kell törekednie.

Benne tömörült mindaz, a mit csak természetünk jóból és nagyból rejt. Ő ugyanazon szenvedélyeket győzte le, melyek ellen mi is küzdünk; az Istennek semmiféle angyala nem öntött erőt beléje, ha csak nem tette azt saját lelkiismerete; semmiféle sátán nem hozta kísértetbe, ha csak nem az, melyet mindegyikünk szívében hord. Hősies akaratereje által meghódította a mennyországot².

Azon eszmét fejezi ki ez a nagy szellem, a mit fennebb mi is tárgyaltunk.²

Felemlitem itt, hogy a természettudósok igen nagy erőt tulajdonítanak, a tudománynak a bűn legyőzésében. Mivel ez a felfogás nem ellenkezik sem a Krisztus, sem az unitárizmus felfogásával,

¹ Renán E. „Jézus élete“ ford. Sárosi K. Budapest, 218 l.

² Lásd bővebben Ker. Magv. 1893. évf. 206. s. köv. lapokon »Az idvesség tana« cz. cikket (Gordon S. után) Csifó S.

idézem. — Hisz azt el kell ismernünk, hogy a legtöbb bűnnek a tudatlanság a bölesője, melegágya. Lubbock írja: „A tudomány folyton növekvő befolyása mellett bizton várhatjuk az ember állapotának rendkívüli javulását. Azonban azt mondhatná valaki, hogy mostani szenvedéseink és bánataink főként a bűn kútforrásából fakadnak, ennél fogva az erkölcsi tökéletesedést nem a tudomány, hanem csupán a vallás eszközölheti. A javulás ezen két hatalmas tényezőjének külön szakítása nagy szerencsétlenségére válik az emberiségnek, s a polgárosultság haladásának lassítására semmi sem folyt be ennél hathatósabban. Azonban még, ha egyelőre megengednők is azt, miszerint a tudomány nem tesz bennünket erényesebbekké, de a bűnöktől menten maradásukra okvetetlen befolyásának kell lennie. — Azon 130,000 ember közül ugyanis, a mely az 1867. év folyamában, Angliában és Wallesben börtönre vettetett, csak 4137 tudott jól írni és olvasni. Vétkes cselekvényeket elkövető népességünk, igazán mondvá, valóságos vad emberekből áll s bűnös cselekményeik legnagyobb része nem egyéb, mint annak ostoba és vakmerő megkísérlése, miként élhetnének polgáriasult társadalom közepette s annak rovására vademberek módjára.

Az emberek nem a vétkezés kedvéért követik el a vétket; hanem a csábításnak engednek. Szenvedéseink legnagyobb része tévesztett gyönyörvadászatból, a valódi boldogság alkatrészeinek félreértéséből ered. Az emberek vagy tudatlanságból, vagy azon, tán még maguk előtt is titkolt reményben követik el a vétket, hogy talán a bűn zsoldjának kikerülése mellett sikerül majd a gyönyöröket élvezniök. E tekintetben kétséget sem szenved, miként a valóságos oktatást sokan tévesen fogják fel. Gyakran halljuk azon véleményyt, hogy a bűnbánat a büntetést helyettesítheti. Azt hiszik, hogy a bünt vagy az egyik vagy a másik szokta követni. Holott legalább a mi világunkat illetőleg, nem így van a dolog; a bűnbánat képessé teheti az embert arra, hogy jövendőre elkerülje a bünt, de már a mult következményeire nézve visszaható erővel nem bír. A természet törvényei igazságosak és üdvösek, de egyuttal kérelhetetlenek is. Mindenki elismeri, hogy a „bűnnek zsoldja a halál“ azonban azt hiszik, hogy talán ez oly általános szabály, mely alól számtalan kivétel lehetséges, — s talán van néhány oly bűn, mely boldogságot eredményez, tán van néhány oly tövis, mely szőlőt s néhány kóró, mely fügét terem. Holott a tudomány szigorú, de üdvös tanítása szerint ép oly kikerülhetetlen következménye a bűnnek

a szenvedés, mint a mily bizonyosan követi a nappalt az éjszaka. És bizonyára, ha ez oktatás teljesen be volna elménkbe vésődve s ha valósággal hinnénk a büntetés bizonyosságában, — nemkülönben abban, hogy a bűn boldogságra nem vezethet, a kisértésnek, melyet már a bűn gyökerén ott találunk, nyaka szegetnék s az emberiség okvetlenül mentebb lenne a büntől.

De talán ennél valamivel tovább mehetünk s kimondhatjuk azt is, hogy a tudomány az embert okvetlen erényesebbé teszi. — Idézi Lord Brougham mondását: hogy a tudomány nemesak kellemetesebbé, hanem egyenesen jobbá teszi életünket; és hogy az eszes lény az érdek és kötelesség mindennemű indító oka által ösztönözve van arra, hogy elméjét azon foglalkozásokon törje, a melyek nemesak a boldogság, hanem egyuttal az erény biztos útjainul is el vannak ismerve.¹

Brassai a tudományt nem említi, mint a mely az akaratot elhatározásában segíti. — Sőt a növelésről azt jegyzi meg, hogy „a növeléstan az akarat fejlesztése tekintetében hiányos utasítást ad.“ Pedig, hogy a reformatio is elismerte, hogy a tudomány befoly az erkölcsök nemesítésére s azért karolta fel a népnevelést, azért adta a bibliát a nép kezébe, azért állított fel iskolákat, az ismeretes.

Mi unitáriusok is elismerjük, hogy a tudomány is segíti az akaratot elhatározásában, de akkora erővel semmi esetre sem, mint a vallás.

Ezekben igyekeztünk az unitáriusok hitét a megigazulásról röviden megismertetni.

Értekezésünket egy kiváló angol író F. Freeman Clarke szavaival zárjuk be:²

„Az unitarismus betölti az üdvezülésről való orthodox eszmét, tanítván, hogy az egyszersmind növekedés, főkélyesbülés; hogy az nem csupán válság, átmenet, hanem fejlődés is.

Az orthodoxia tanította a keresztényi megtérést; az unitarismus hozzáadja a keresztényi önművelést. Az orthodoxia hívja az embereket az üdvösség munkájának megkezdésére; az unitarismus tanítja nekik a folyton előbbre, fentebbre törekvést. — Az orthodoxia egy nagy igazságot tanít, de a mi csak fél igazság, mondván:

¹ Lubbock »A történelem előtti idők« ford. Öreg János Budapest, 1876. II. kötet. 270—272. l.

² Mit hisznek az unitáriusok. Ker. Magy. 1872. évf. 87. l.

„Térjetelek meg, térjetelek meg; változzatok el, legyetek új emberekké.“ — Az unitárizmus hozzáadja az igazságnak más felét, mondván: „Nevekedjetelek minden dolgokban, a tisztaságban, egyenességben, nemeslelkűségben, férfiasságban, nőiességben, szabadságban, testvériességben.“ Az orthodoxia így tanít: „A Krisztusért bocsáttatnak meg a mi bűneink s tőle van a mi váltságunk.“ Az unitárizmus hozzáadja: „de csak a mennyben segít minket a Krisztus saját üdvösségünk kivételében és magunk megváltásában“.

„Az idvesség, a közönséges felfogás szerint kívülről jön hozzánk. Mi azt tanítjuk, hogy az csak belülről jöhet. „Senki nem ment fel mennybe, hanem az, a ki leszállott a mennyből, tudniillik az ember fia, ki a mennyben van. (Jan. 3, 13.) A mennyben kell lennünk jelenleg a végett, hogy a mennybe mehessünk jövőben. Most van az idvesség napja. Most kell ülnünk ama mennyei székeken Jézussal“. — Az igazak feltámadása nem valami mult vagy valami jövő, hanem a jelen műve; felkelni most, a míg időnk van a bűnből az erényes munkásságra, az időből az örök életre, a pokloból a mennybe. „A mennyország nem valami elrejtett vagy távol levő dolog, hogy fel kell hágni érte a mennybe, sem a tengeren túl ninesen, hogy onnan kellene azt nekünk előhozni, hogy hallanók és beteljesitenők azt; hanem felette közel van az hozzánk, a mi szájunkban és szívünkben. (V. Móz. 30, 11—14.) Krisztus jelenleg a mi feltámadásunk és életünk és ha ő vele feltámadtunk, keressük a mennyieiket, szeressük azt a mi szép, nemes és igaz és e szeretet maga a mi mennyországunk“.

DÉZSI MIHÁLY.

Észszerűség és az unitárius vallás.

Észszerűek az emberi tettek közül mindazok, melyek véghezvitelénél eszünk működött és működik, mely cselekedeteinkbe egész felfogásunkat, minden befolyástól ment tiszta meggyőződésünket vittük és visszük bele, mely cselekedeteink híj lenyomatai felfogásunknak, lelki es szellemi meggyőződésünknek, melyek véghezvitelében szabad akarattal párosított eszünknek szabad folyást engedünk. Észszerűtlenek pedig azok a cselekedeteink, melyeket szenvedélyeinknek felettünk való uralma alatt, gondolkozás, lelkiismeretünk, szabad akaratunk megnyilatkozása nélkül teszünk, mikor minket tetteinkben mások vezetnek és mi vakon megyünk utánok, teszünk, cselekszünk, akárcsak, mint a gépek.

Az észszerűség és észszerűtlenség nagy tényezők kül- és belvilági életünkben egyaránt. Ha cselekedeteinkben, dolgainkban, készítményeinkben észszerűség van, mindent a maga helyén, maga idejében, következetesen teszünk, készítményeink, eszközeink jók, alkalmasok lesznek s külvilági életünk jó és rendes folyásu, boldog lesz, terveink sikerülnek, az útunkban álló akadályokat elhárítjuk. Észszerűtlenség, megfontolás nélkül való tetteink pedig legtöbbször hibásak, hiányosak, bajainknak, szerencsétlenségeinknek forrásai. Kézrel fogható igazságok szólnak a foglalkozások, életpályák mindenikében az észszerűséggel végzett munkák jósága, tökéletessége és reánk áldást árasztó hatása, továbbá az észszerűtlenség káros következménye mellett.

A hitélet terén is az észszerűség, természetes ész, elfogulatlanság tiszta gondolkozásra, világos mezőre, tiszta, szívet, lelket kielégítő, a józan észnek megfelelő vallásos felfogásra vezet. Észszerűség, gondolati szabadság nélkül pedig az ember a józan észnek ellentmondó tanokat hirdet, rajongó, elfogult lesz.

Az észnek, az emberiség felfogásának, gondolkozásának, ismeretkörének s így az észszerűségnek is fejlődési fokai vannak. E fejlődési fokok láthatók az emberiség művelődéstörténetében. Az ész, az ember ismeretköre, az ész alkotó tehetsége fejlődési fokai közt minél nagyobb a különbség, azaz, minél tovább halad az emberiség eszének, ismeretkörének fejlődési lépcsőzetein, annál nagyobb, megragadóbb műveket, alkotásokat hoz létre úgy a külső, mint a belső világban, vagyis künn a mindennapi életben és benn a szív világában, a hit s a tudomány mezején. Tekintsük az embert művelődése böl-

esőjénél. Minő kezdetlegeselek ott életmódja, szokásai, foglalkozásai, eszközei, nyelve, ruházata, hite, ott nem találunk nagyszerű találmányokat, tengeren és szárazon gyorsan közlekedő eszközöket. A villámhárító, gőzösök, gőzhajók, villanyvilágítás, szóval a találmányok ezer meg ezer nemének feltalálásaig számtalan lépesózetten kellett átmenni emberi nemünk eszének, ismeretkörének. Ismeretkörünk, felfogásunk kibővüléséhez, folytonos fejlődéséhez a lépesóket egyes kiváló gondolkozók rakták és rakják le, s az emberiség e lépesó-fokokon haladt fennebb és fennebb ismeretkörében, műveltségében. A lángelmék, tudományos fők, úttörők nagyszerű alkotásaira, felfedezéseire, vívmányaira alapítják a tudósok az emberiség történetének korszakokra való felosztását. A tudomány, a gondolkozás mezején kimagasló, kiváló szellemek alkotásaihoz fűződnek a hit világában látható különbségek, a hit dolgában való különböző felfogások is. Egyes kiváló szellemek, isteni erőtől ihletve, lesznek hitújítók. Tanáiknak, vallásos felfogásaiknak hívői akadtak. Így jött létre a zsidó vallás. Így született meg Jézus úrunk fellépésével a keresztény vallás. Így keletkeztek magában a keresztény egyházban is különböző hitfelekezetek: kálvinisták, lutheránusok és unitáriusok.

Az ész, gondolatkörünk, ismereteink fejlődésével lépést tart az ésszerűség, mert a tisztultabb, józanabb felfogás már minden téren a észnek, észnek, szívnek megfelelőbb alkotásokat s így nagyobb ésszerűséget tételez fel. Minél előbbre haladunk az ész fejlődésében, minél inkább szaporodnak ismereteink, minél terjedelmesebb gondolkozáskörünk, az ésszerűségnek annál inkább nyilvánulni kell tetteinkben, hitünk dolgaiban. Már pedig sorsunkra kedvező, szívünket, lelkünket egyaránt kielégítő csak az lehet, a mi ésszerű, minek igaz voltát emberi véges elménkkel leginkább fel tudjuk fogni, a mi minél kevésbé, vagy éppen nincs semmi homályba burkolva.

Fennebbi fejtegetésem egyedüli célja, hogy tisztelt olvasóimat tőlem kitelhető módon meggyőzzem arról, hogy minden téren haladásra van szükségünk. Az emberi észnek, ezzel együtt az ésszerűségnek hova tovább mindinkább nagyobb és nagyobb dolgokat kell művelnie, vezetnie kell az emberiséget rendeltetése, a tökéletesség felé. Sem a kül-, sem a belvilági dolgainkban a haladásnak útját állunk nem szabad, mihelyt ezt tesszük, mihelyt a több százados, megcsontosodott, megrögzött szokások, dogmák, hittételek tömkelegébe burkolódzunk, azokat örökre megállapítottaknak tartjuk, azonnal megfószottuk magunkat a józan ész, a tiszta meggyőződés, az ésszerűség éltető, építő melegétől, azonnal ellőktük magunk elöl testi, lelki jólétünk, testi, lelki megelégedésünk forrását, Isten képe helyett állati képet öltöttünk s öltünk magunkra, pedig Isten az embert saját képére teremtette, minek méltó képviselői, hordozói csak úgy vagyunk és csak úgy leszünk, ha minél inkább közeledünk Istenhez, ő hozzá pedig csak a tökéletesség útján való haladás vezet, ez pedig ésszerűség nélkül nem lehetséges. Ésszerűség, gondolkozásunk szabad

szárnyalása nélkül meghazudtoljuk azon hitünket, hogy mi Isten képét viseljük magunkon.

Az észszerűség érvényesülésének a realis és vallásos életben való nagy fontossága, szükségessége, bővebb fejtegetése e czikk keretébe belé nem szorítható, szóljunk tehát ez alkalommal az észszerűségnek csupán csak a hitben, főképpen az unitárius vallásban feltalálható fokozatosságáról, mint a józan ész követelményéről.

Az ő ember ismeretköre, gondolkozó tehetsége szűkkörű volt, legközönségesebb, legkezdetiesebb ismeretekre s csak környezetére szorítkozott, szűkkörűek voltak vallásos fogalmai is. Az élvezett jótétemények hálás érzetet, tiszteletet, a csapások pedig félelmet keltettek benne. Gondolkozni, fürkészní kezdett. Kereste az áldások, az élvezett jók és a szenvedett csapások kútforrásait és azokat a természet erőiben: napban, holdban, csillagokban, mennydörgésekben, villámokban, zivatarokban, folyókban, hasznos és ártalmas állatokban vélte feltalálni. A reá jótékonyan ható, áldást árasztó erőket, állatokat tiszteletből, a kártékonyan hatókat pedig félelemből istenítette. Képzeteiben több istent alkotott. Ezeket majd emberi alakba öltöztette. Idő multán ismeretei szaporodtak, gondolatköre majd bővült, tovább kutatott, a természeti erőket, tüneményeket már csak okozatoknak tekintette, okaik után fürkészní. Kereste a lét okozóját, minden létezőnek kútforrását, alapját. Egyes nagy gondolkozók a tűzben, vízben, levegőben, számokban hitték feltalálni. Ezek valamelyikétől akartak mindent származtatni. A kutatás tovább megy, a régebbi tételek felállítására észszerűtlennek, az ész ki nem elégitőnek bizonyult. Tágabb ismeretkör észszerűbb okoskodást kívánt. Az alkotó, teremtő görög szellem már mindennek létokául egy istenséget állított fel.

Óriás haladást jelez a vallásos felfogások közt a zsidó vallás. Ez egy istent hirdet, egy népnek, a zsidó népnek istenét, erős boszúálló istent. E vallás hittételei már jóval tisztultabb felfogásról tanuskodnak, korszerűbbek, az élet viszonyainak megfelelőbbek, több bennök az észszerűség.

A zsidó nép istene azonban csak nemzeti isten, a zsidó nép istene. A haladó korszak, a fürkészní ész itt nem állhatott meg. A gondolkozó észnek a vallásos felfogás azon pontjára kellett emelkedni, mely ponton megnyugvást, kielégítést találjon az összes emberiség. E nyugvó pontra az emberiséget Jézus Krisztus vezette el. Megjelenése új korszakot kezd az emberiség történetében, tökéletességénél, ihletettségénél togya a zsidó vallást teljesen reformálja, az ó-szövetség homályát eloszlatja, magasztos eszméi által új világot alkot a vallásos életben. A zsidó nép erős boszúálló istene helyett oly istent hirdet, ki mindnyájunknak szerető édes atya, ki a „Mi Atyánk“, ki előtt mindnyájan egyenlők, testvérek vagyunk, ki Isten lélekben, igazságban, faragott kép nélkül, testi sanyargatás mellőzésével tanítja imádni. Általános democratiát, egyenjogúságot, szabadságot, testvériséget, egyenlőséget, szeretetet hirdet. Tanai tiszták

főnségesek, követésük reánk nézve boldogítók, fölemelők, tér van bennök engedve a gondolati, lelkiismereti szabadság munkájának. Ami unitárius vallásunk volt a Jézus vallása. Jézus követői keresztények lesznek, szervezik a keresztény egyházat. Szervezete presbiteri. Az egyház ügyeit, teljes democratiai alapon állva, öregebbek intézik.

Jézus tanaiban, vallásos felfogásában az észszerűséget, a természetes észet, a józan felfogást legnagyobb mértékben találjuk kidomborítva. Ezekről eltérni, vagy azokba belé, vagy azokból kimagyarázni bennük nem levő dolgokat, annyi mint az egyszerűséget, a világosságot homályba burkolni. Ez nem haladás, hanem visszaesés. Jézus tanításai vonzóak is voltak. Választott és hivatott tanítványai nagy buzgósággal hirdették és terjesztették azokat mindenfelé. E tanok el is terjedtek árasztva jótékonyosságukat az emberiségre, felemelve az embert emberi méltóságára.

A haladásra azonban visszahatás következett, a democratia alapon szervezett egyházakat megbénította a kifejlődött hierarchia, a papi uralom. Kitér a világi és egyházi elem közt a viszály. A papi uralomnak érdekében állott Jézus urunk tiszta, világos tanait homályba burkolni, butitóbbnál butitóbb, észszerűtlenebbnél észszerűtlenebb dogmákat, hittételeket állítani fel, melyekbe bele lehessen polálni a hívőket, meg lehessen ölni a lelkiismereti szabadságot, szabad gondolkozást. A Jézus vallásában feltalálható igazi erkölcsös irány mind szűkebb helyre szorult. A pápai székek nem volt elég az isteniekben való felsőség, világi uralom is kellett. Célja elérésében nem válogatott, kapzsi, birvágyó lett. Ennélfogva Krisztus egyházába visszaélések, nagy számú babonák, a józan észnek ellentmondó felfogások keletkeztek. Jövedelmi forrásul bűnbocsánatot hirdettek, a bűnök mekkoraságához mérten a megbocsátásoknak díjakat szabtak. Így Jézus lelki gazdagságával szemben találjuk a földi gazdagságot s az általa hirdetett gondolati, lelkiismereti szabadsággal szemben a lelki, szellemi vakságot. A hívők részéről feltétlen alárendeltséget, engedelmességet követeltek, azokat szellemi tétlenségre kárhoztatták, helyettük gondolkoztak papjaik. Ime, Krisztus vallásából, a tiszta keresztény vallásból az észszerűség, szabad gondolkozás, természetes józanság száműzve lett.

A keresztény vallásban beállott visszafejlődésnek, szellemi vakságban tartásnak, az erkölestelenség útján rohamosan lefelé hanyatlásnak, a papi uralom mindenhatóságának azonban ellenáll a reformatio, a hitújítás, mely lerontja a szabad gondolkozást, lelkiismereti szabadságot elfojtó, berekesztő torlaszokat, felrázza dermedtségéből, tétlenségéből az emberi észet, lelkiismeretet, szellemi világosságot gyűjt, vallásban, politikában, társadalomban egyaránt szabadságot követel. Az egyházban felmerült nagy számú visszaélések ellen fellépő, a józan észnek, lelkiismeretnek megfelelőbb irányt hirdető zászlóbontója Luther Márton. Utána egész hosszú sora következik ez irányt hirdetőknél, köztük a lelkiismereti szabadság első szószólói: Zwingli és Servét. Valamennyi többé-kevésbé

haladást hírdet a régi rendszerrel szemben. Fellépésük átalakítólag, fejlesztőleg hatott a vallásra, nevelésre, társadalomra, tudományra, állami életre tagadhatatlanul, de korántsem volt még visszaállítva a józan ész, a gondolati szabadságot, a természetes felfogást, az észszerűséget oly magasan feltűntető Krisztus vallása az általa hirdetett egyszerűségbe, tisztaságba, mesterkéletlenségbe. A vallásos kutatásnak, a hitújításnak tehát tovább kellett menni. A tisztább vallásos felfogásban való nemes törekvésben előbbre vitték a zászlót a Socinus testvérek, diadalra juttatta a legnagyobb, Dávid Ferencz, unitárius vallásunk valódi megalapítója, kik a háromegyház istenség hívést szintén elfogadó, az erendő bűnt, az előre elrendelést, Jézus eleget tevő érdemét hírdető reformátusokkal és reformált egyházakkal szemben az egy istenség hívést írták lobogóikra. Mintha csak ez alkalommal az egyetlenegy istenség jelszavával Dávid Ferencz által oly diadalmasan lengetett zászló előttünk lebegne.

Itt is lebeg, mi pedig e zászlónak hívei, követői vagyunk, alatta lelkesedünk, lelkesedésünkben messze századokra megyünk vissza. Elvonólnak lelki szemünk előtt az 1566., 1568. gyulafehérvári és 1569-iki nagyváradi hitvitázó egyházi gyűlések. Magunk előtt képzeljük e gyűléseken a lángeszű, magas röptű, prófétai ihletésű vallásalapítókat. Látni véljük őt felövezve a tudományos kutatás, a józan gondolkodás, a tiszta meggyőződés, a lelkiismereti szabadság, észszerűség nemes fegyvereivel, ezekből, meg a szent írásból merített igazsággal. Látni véljük, mint pattognak vissza áttörhetetlen fegyverzetéről ellenfelei gyöngye fegyverei. Hallani véljük, miként ezáfolja meg szent meggyőződéssel hirdetett hittételeivel, a szentírásból merített bizonyítékokkal vitázó felei állításait. Látni véljük diadalra juttatott lobogójával bevonulni örömtűjongások közt Kolozsvárra. Hallani véljük Torda-uteza szegletén egy nagy kerek kövön proklamálni az ő fényes diadalát, hírdetni az Isten egységét. Halljuk a szent beszédétől átszellemült sokaságot szavai után kiáltani: Egy az Isten. Önelégültség, igazi vallásos önérzet, unitárius vallásunk iránti megingathatatlan ragaszkodás, hűség, szeretet lángol szívünkben, azon édes emlékezetben, hogy vallásunk elveit hírdető beszédeire unitárius lett egész Kolozsvár, sőt a nagyváradi disputáción való fényes diadalára vallásunkra tért Erdély akkori koronás feje, János Zsigmond is, e hitet vették fel vele együtt Erdély számos főurai s a józangondolkozású, szabad akaratával élni akaró és élni tudó székely népből sokan.

Vallásunk, hitrendszerünk igazsága, életerői elismerése mellett tanuskodik a messze múltból az a nagy történelmi esemény is, hogy 1568-ban a tordai országgyűlésen az unitárius vallás létezőnek, a többi vallásokkal egyenlő jogúnak elismertetett, azaz, a bevett vallások sorába iktattatott.

Honnan vallásunkban e hódító erő? Tanainak világosságában, észszerűségében, a lelkiismereti szabadságnak, a józan észnek, a kutatni vágyó ész és lélek magasra szárnyalásának vallásunkban

való diadalra jutásában, egyszerűségében, mesterkéletlenségében található az fel. Lássuk az észszerűséget, egyszerűséget, világosságot, a szabad gondolkozásnak, józan észnek megfelelősséget röviden, tételeiben, hitrendszerében:

Az unitáriusok szerint egy az Isten, ki öröktől fogva volt, van és lesz, ki mindeneket teremtett, fentart és igazgat, mindnyájunknak szerető édes atyja, egy és oszthatatlan lényében és személyében. Ilyen Istent hirdetett Jézus Krisztus is. Ezt tartja a szentírás, ezt dicshatja a józan ész, az észszerűség. Az Isten hitünk szerinti egységéről tanuskodik a nagy természet az ő ékes rendjével, az állami, társadalmi, egyházi intézmények, melyek mindenike egy-egy közös főt igyekszik az illető intézmény élére állítani.

Jézus Krisztus szerintünk nem Isten, hanem ember, Istennek szent fia, kit az Isten az ő akaratjának, szándékának az emberekkel való kijelentésére küldött. Jézus ember, ki született, élt, munkált, szenvedett és meghalt, de halottaiból diessőségesen feltámadott; azonban nem olyan közönséges ember, mint mi, hanem azon isteni erőnél fogva, mely neki mérték felett adatott, tökéletes ember, kiből bűn nem találtatott, kihez hasonló sem előtte nem volt, sem utána nem lesz, ki mindenben igazi példányképe az embernek. Szüleit forrón szerette, minden tettét mély vallásosság jellemezte, mert ő azokban volt foglalatoss, melyek az ő mennyei atyjának dolgai voltak; hazája törvényeinek a földiekben leghűségesebb polgára, a földi uralkodónak hűséges alattvalója, legjobb emberbarát, segítője, gyámoltója, vigasztalója, védelmezője a szegényeknek, ügyefogyottaknak, betegeknek, árváknak, özvegyeknek; mindenki iránt nyájas, előzékeny, szerény, munkás, megbecsülni tudó, az eszményi, lelki dolgokat a világiaknál többre becsülő, annyira önmegtartó, hogy az emberiség boldogításáért még életét is kész volt feláldozni. Mindezek az erények a legszebbek, melyeket az ember gyakorolhat, melyek az embert boldoggá, Isten és embertársai előtt kedvelté tehetik. Ezekben való tökéletességéért tiszteljük mi Jézust s ismerjük mesterünknek és mint példányképünket követjük. Krisztus tagadók tehát nem vagyunk. Oly módon véljük őt legjobban tisztelni, ha életfolyásunkban, eszekeleteinkben őt törekszünk megközelíteni, ha nevelési rendszerünkben a vallás-erköletes irány felkeltésére, fejlesztésére az ő nagy alakjára hivatkozunk. Így véljük a hazának, egyháznak, társadalomnak tiszta, derék jellemeiket nevelni, melyek az élet viharai, terhei között a tűzpróbát mindenkor, mindenben kiállják. Tegye kezét szívére a tudományosan vizsgálódó századunk tudósa, gondolkozni tudó s akaró embere, ítéljen befolyástalanul, nem hiszem, Jézusról való felfogásunkat észszerűnek, természetesnek, igaznak ne mondja, nem hiszem, hogy e felfogásunkat helytelenítse.

Egy Istenünk van, tehát a szentlélek istenségét sem hisszük, csakis úgy, mint Istennek jóra vezérlő erejét, mely főleg a nagy szellemekben s legnagyobb mértékben Jézusban nyilatkozott meg,

de mint isteni szikra megvan mindnyájunkban, csak akaratunk legyen a jóra, szépre, igazra, ez isteni szikra rögtön lángra gyúl s hatása alatt eszelekszünk szépet, jót és igazat. Engedjen meg nekünk hát bármely keresztény embertársunk, a szentléleknek ily módon való nyilvánulását is észszerűbbnek, érthetőbbnek, igazabbnak hisszük azok felfogásánál, a kik kívülről reánk ható, talán éppen isteni nagyságban sorsunk intézésében részt vevő isteni hatalomnak hirdetik.

Az embert Isten legnemesebb teremtményének tartjuk, ki teljes ártatlanságban, a jóra és rosszra egyaránt alkalmas természettel jó létre. A kis gyermekben a hajlamot a nevelés fejti ki. Jó nevelés mellett a kis gyermekből jó, rossz nevelés mellett rossz ember válik. Az eltérések rendkívüli körülményekből magyarázhatók. Tehát jólétünknek, avagy nyomorúságunknak magunk vagyunk előidézői. Ha ilyezülni akarunk, jót kell eszelekednünk, ha bűnt követünk el, nekünk töredelmes bűnbánás mellett Istentől kell bocsánatot kérni. Ha rossz életet élünk, mértéktelenek vagyunk, szomorú következményeit hordoznunk kell.

Isten és ember előtt e felfogásunkat is nyíltan, őszintén vallhatjuk, észszerűség, józan felfogás nyilvánul ezekben is. A józan ész ítélő székét mindig inkább kiállják, mint az eredendő bűn hívése, mely szerint többen úgy okoskodnak, hogy a miként az összes emberiség egy pár embertől származott, úgy az első pár ember bűnös voltát is örökölte, tehát már születésünkkor mindnyájan bűnösök vagyunk. Továbbá észszerűbbek a praedestinatio, az előre elrendelés hiténél is, mely szerint mindnyájunk sorsa Istentől előre el lenne rendelve, életünk évei, napjai meg lennének számlálva. E hitet vallók miért fordulnak hát betegségükben orvoshoz, miért óvakodnak akkor egészségükre károsan ható egy vagy más eszelekedettől, mikor ama felfogások szerint a rájuk mért sorsot úgy sem változtatják meg? Jövönkből az enyészet törvénykönyvébe csak az van beírva, hogy emberi véges természetünknel fogva az emberi élet végső határán, 70—80 éven túl nem igen élhetünk. E határidőn belől életünk rövidebb vagy hosszabb voltára sokban befolyhatunk.

De észszerűbbnek tartjuk bűnünkért való saját felelősségünket is Jézus elegettevő érdemének hívésénél, mely szerint sokan azt vallják, hogy Jézus mindnyájunkért meghalt a keresztfán, életét és véréit áldozta az emberiségért. Ez eddig igaz, de hogy az ő érdemeiért mi bűneink alól feloldassunk, büntelened legyünk, nem tudjuk elképzelni. Ezt a felfogást nem erkölcsnemesítő, erkölcsépítőnek, hanem éppen romboló hatásúnak tartjuk. Az elegettevő érdem hitében miért óvakodják hát az ember a bűnös eszelekedettől, hiszen elkövetője a Jézus elegettevő érdemeinél fogva úgylis mentes minden büntől.

Igy vagyunk a gyónással, vezekléssel, a főre hamuhintéssel, böjtöléssel, testi fájdalomak közt a hegyre esuszással, a testi sanyar-

gatás számos nemével. Lelki idvességünket nem ezek, hanem jó eselekedeteink által hiszszük elnyerni. Mi csak el nem tudjuk képzelni, hogy egy gyarló ember, pap, akárosak a esalthatatlannak hitt pápa is, mint közvetítő, a bűnt megtudná bocsítani. Bűnmegebocsításra jogosnak, illetékesnek, arra képesnek egyedül a jó Istent tartjuk. Ezt tőle töredelmes bűnbánás mellett el is érjük.

Mi unitáriusok nem tartjuk vallásunkat egyedül üdvözítő vallásnak, mint a katolikusok az övéket. E helyett hiszünk egy általános, közönséges anyaszentegyházat, erkölesi, lelki egyesületet, melynek feje Jézus Krisztus, s tagjai vagyunk mindnyájan, kik őt valljuk mesterünknek s az ő szellemében igyekszünk eselekedni, kik erkölesi törvénykönyvünknek a bibliát ismerjük. Szerintünk a bibliai tételek más meg más módon való magyarázata nem zár ki senkit a keresztény anyaszentegyházból, hiszen mindnyájan szabad akaratlan rendelkezünk s emberi méltóságunknak megfelelően véljük eljárni, ha a szentírás helyek magyarázatában érvényesítjük vizsgálódási jogunkat s e joggal élni másoknak is megengedjük, ha nem a betűhöz, hanem a szellemhez ragaszkodunk, hiszen Jézus tanítja: a betű megöl, lélek az, a mi megelevenít. Jézus által hirdetett istenországa alapját tevő anyaszentegyházban Jézus evangéliuma legfőbb törvényét, a szeretetet óhajtjuk megvalósítani. E törekvésünkben megerősítnek Jézus ezen szavai: „Arról ismernek meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“

Hiszszük, hogy a vallásos szertartások is ápolják, fejlesztik a vallás-erkölesi életét. De szertartásainkban, miként egész hitrendszerünkben, egyszerűség főjellemvonásunk. Ezekben is legszükségesebbekre szorítkozunk, számuk kevés, szaporítani szükségtelennek tartjuk, Isten tőlünk nem külsőségeket s vallásos buzgóságból való különböző testmozdulatokat, hanem tiszta szívet, lelket, jó eselekedeteket kíván, hiszen „A hit jó eselekedet nélkül meghalt“. Istentiszteletünk központja lelki pásztoraink lelki építésre szánt beszédei és a hivek ájtatos éneke, mely minket kielégít, szívünket nem hagyja üresen, mikor együttes énekben mindnyájan felemeljük fohászaikat, magasztalásainkat mennyei atyánkhoz.

A lélek, a szellem örök életét, a feltámadást, a jövő életet is hiszszük.

Papjainknak, belső embereinknek egyházunk általános műveltséget, nem pedig egyoldalut igyekszik adni. Hadd lássanak isteni és világi dolgokban egyaránt. Ne legyenek egyoldalúak, elfogultak. Tudják megállani helyüket az élet küzdelmei közt mindenhol, tudják teljesíteni társadalmi kötelességeiket is. Ugy gondolkozunk, hogy az egyoldalú nevelésnek, történjék az vagy csupán vallásos, vagy csupán világiás irányban, hatása is csak egyoldalú.

Papjaink édes anyanyelvükön hirdetik hiveiknek Isten ígését, ének vezéreink magyar szövegű énekekben dicsőítik Istent s velük együtt a hivek. Ugy vagyunk meggyőződve, ily módon a vallás-erköles építés eredményesebb, a hivek lelkére, szívére, értelmére

maradandóbb a hatás, ha nemesak hallják, hanem értik is papjuk minden szavát. „Nyelvében él a nemzet“. Ez igazságnál fogva, nemzetünk szerint, papjaink szüntelen hazafiság szolgálatában is állnak, midőn folyton édes anyanyelvünkön szólnak hiveikhez.

Előttünk legelső mindenek felett a haza, azután minden, még az egyházi érdek is. Hitelveinket hirdethetjük még Rómában is, de haza nélkül hontalanok, földönfutók lennénk. Hazánk törvényeit tartjuk első helyen polgári szent kötelességünknek betölteni s azután hitezikkeinket. Különben is hitezikkeink jól megférnek, összeillenek hazánk törvényeivel.

Egyházunk közigazgatási szervezete is korszerű, ügyeit élén a püspökkel Képviselő Tanács intézi, melynek számos tagja van. A tagok az alkotmányos szellemnek megfelelően az ügyek intézésébe befolyhatnak. Igaz, egyházunk anyagi ügyeit szoroson ellenőrzik. Ez hagyományos szellem nálunk. Egyházunk folytonos szűkös anyagi viszonyaiból származott. A takarékoságot az a tudat is folyvást sugalja, hogy egyházunk minden vagyona áldozatkész elődök hagyománya. Fáradtsággal gyűjtötték, oly sok tűzpróbát kiállott egyházunk felsegélésére szoros kötelezettség mellett hagyták, azokat tehát szent kötelesség híven megőrizni.

Ezek után önzők, elfogultak nem leszünk, ha nyíltan, őszintén kimondjuk, hogy unitárius vallásunk fennebbi elvei ész- és korszerűek. Alkalmasok, méltók arra, hogy még a tudósok, bölcsezszek figyelmét, rokonszenvét is megnyerjék s még a más hiten levő elfogulatlanokban is tiszteletet, elismerést keltsenek. Keltettek is, hiszen lelkileg, sokkal több az unitáriusok száma, mint külsőleg. Ha e vallás meg nem volna is, a vallás terén való fokozatos fejlődés, kutatás és vizsgálódásnál fogva úgy is feltalálnók. Örvendünk, hogy e vallás a miénk, azonban korántsem állítjuk, hogy a vallásfejlődés metovábbja, betetőzése volna. Mi mindenben a haladás, fejlesztés szükségét hirdetjük.

Hitünk értékét, józan ésszerűségét, életképességét, a szabadakarat, lelkiismereti szabadság benne való nyilvánulása nagyságát legfényesebben bizonyítja az a fényes múlt, melyet már majdnem három és félszázad alatt megfutott. Küzdelemteljes mult. Vallás alapítónk, Dávid Ferencz, Déva várában hunyt el kínos fogságban az istenegysége, a lelkiismereti szabadság megtörhetetlen hirdetéséért. Hitelődeink, hitvallásunk szörnyű üldöztetésnek voltak kitéve. Az ármány, az erőszak, a sötétség legfényesebb egyházainktól, iskoláinktól fosztotta meg elődeinket. Egyházi gépezetünknek hányszor akadályozták, hányszor igyekeztek lecsapolni, sőt le is esapolták anyagi forrását. A közügy teréről, nyilvános pályákról leszorították hitsorsosainkat, csak azért, mert unitáriusok voltak. Az unitárius név elég volt arra, hogy hitünk sorsosa üldöztesse, vagyona, magán- és családi élete ellen tört vessenek. A szomorú idők elmúltak. Az igazságot, a világosságot elfojtani nem lehetett, keményen ellen állt az az idők viharának. Elődeink életük és vagyonuk folytonos

veszélyeztetésével, a legnagyobb zaklatások, mellőztetésük, megvetetésük mellett is hitük igazsága mellett rendületlenül kitartottak, meg nem alkudtak, hitüket el nem hagyták. Így a kiesiny mustármagból terebélyes fa lett. A terebélyes fa árnyékában ma nyugodtan pihenhetünk, unitárius vallásunk más vallásokkal egyenjogú, bevett vallás. Híven szolgálja az Istent, hazát, társadalmat.

Vallásunk az ő szívósságát, fenmaradását a haladást, fejlődést a józan ész, a szabad vizsgálódás, észszerűség, a lelkiismereti szabadság munkáját, alkotását folyton biztosító elveinek köszöni. A józan ész, szabad vizsgálódás, észszerűség, lelkiismereti szabadság drága kincsek. Ezek nélkül sem az egyházi, sem a polgári életben nagyokat, maradandókat alkotni nem lehet. A mely vallásban ez elvek érvényesülnek, működnék, annak hívei látanak, a mely állam életében, szervezetében ez elvek az uralkodók, az igazán alkotmányos állam, ott ki van zárva egyesek önkényű uralma, a pártérdek szolgálat, ott az egyének jogai érvényesülnek, elvei tiszteletben tartatnak. A ki ezen fegyverekkel lép ki az élet porondjára, az az élet küzdelmeivel megbirkózik, helyét minden téren szilárdan megállja, következetes tetteiben, elveiben, igazán alkotmányos érzelmeiben.

Áldjuk Istent, hogy mi unitáriusok e kincseknek birtokában vagyunk. Legyünk hálások őseink iránt, kik e drága kincseket nekünk megszerezték és oly sok küzdelem közt megtartották s ránk hagyták szent örökségül. Becsüljük meg e kincseket, a tékozlás, a hálátlanság nagy dolgok. Ezek bűnébe ne essünk. Hitünk elvei mellett legyünk kitartók, annak elveit, igazságait valljuk és hirdessük nagy buzgalommal. S ha valaha a meggyőződésen kívül oly helyzetbe jutunk, hogy egy vagy más indokból, talán éppen egyéni indulattól indítva, hitünk elveiben megingadtunk, mindanyiszor szálljunk magunkba, elmélkedjünk, pillantsunk vissza vallásunk dicső multjára, az abban rejlő nagy igazságokra, annak nagy alakjaira, nagy jótevőire, nagy alapítóinkra. Ösendüljenek füleinkbe és térítsenek vissza sejmékes utunkról unitárius vallás alapítóinknak a keresztény vallás győzedelmes fegyvereit ily módon meghatározó szavai: „A tudatlanságot váltsa fel a tudás, a bosszúságot győzze meg a békesség és türelem, a kevélységnek álljon ellent az alázatosság, a restséget űzze el a szorgalmatosság, a kegyetlenséget győzze le szelidség, a tettétést az Istennek tetsző őszinte és tiszta szívből származó vallásosság, mely egyedül való örömet az egyedül való Istennek tetszésében találja.“ Sarkaljon hitünk melletti törhetetlen kitartásra alapítványozóink hosszú sora, benne Augustinovich Pál, Konez János, Konez Juliánna, mindenekfelett a nagy Berde Mózes. Ezek vallásunk iránti meleg szeretetükből hosszú fáradtságos munkával szerzett vagyonuk nagy részét, Berde pedig összes vagyonát teszi le az egyház oltárára, hogy az annyi szenvedéseket kiállt kiesiny egyház fennállását biztosíthassák. Nem lekötelezők, nem vonzóké ez és más nagy alakjaink reánk unitáriusokra? Hát a nagy Brassai Sámuel, a nagy polyhistor, a szív és ész nagy embere, a tudományos

gondolkozó fő, ki magát büszkén vallotta mindig unitáriusnak, ne hatna-e mindnyájunkra fölemelőleg, lelkesítőleg?

Magasztos elvekben, igazságban, eseményekben, nagy emberekben gazdag, a tűzpróbát, megpróbáltatást fényesen kiállott unitárius vallásunk legyen tehát drága kincs, szent örökség mindig előttünk. A benne rejlő nagy kincsnek tudata tartsa ébren mindig bennünk lelkiismeretünk szózatát, fokozza bennünk vallásos önértetünket, vallásunk iránti meleg szeretetünket, legyünk vallásunkban mindig, minden körülmények között szilárdak, kitartók. Hirdessük szüntelen, egy az Isten lényegében, személyében. Adjunk helyet vallásos érzelmeinkben, vallásos gondolkozásunkban, hitünk elveiben, szertartásában a józan észnek, természetes gondolkozásnak, lelkiismereti szabadságnak, egyszerűségnek. Ezek a minden téren való haladás feltételei. Mi haladást hirdetünk a vallásban, haladást az állami életben, a tudományosság terén, haladást a társadalomban. Feladatunknak, rendeltetésünknek ismerjük a Pál apostol által kijelölt czél, a tökéletesedés megközelítését. E czél felé példányképünk a Jézus Krisztus s hogy ezélunkat elérhessük, maradjunk unitáriusok továbbra is. Úgy áldjon meg minket az Isten!

PAP MÓZES.

Egyházi beszéd.*

Jöjjetek el, örvendezzünk az úrnak, mert ő a mi Istenünk és mi az ő népei vagyunk. Ma, ha az ő szavát hallandjátok, meg ne keményítsétek szíveteket. Zsolt. 95, 1., 7., 8.

Minő lelkesültség, szokatlan öröm ül arcotokon ker. gyülekezet, afiai az úrban, minő varázserő gyűjtött össze a szokottnál sokkalta nagyobb számmal ez oly szépen rendbe hozott s felékített házába az úrnak, mi hevíti hálára kebleiteket a mindenható iránt, kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt? s mintha az öröm harmatját, könnyeket is látnék csillogni az érzékenyebb szemekben, hogy ama kettős nyelvek, mint az első pünköst napján a tanítványok ajkai által, megszólaltak díszes tornyotokban, ékes szavu új harangjaitok, hirdetni amaz örök igazságu evangéliumot, hogy övéit el nem hagyja, ki mindnyájunk édes atyja. Igen ker. hivek, afiai, e nap már történeti vonatkozásánál fogva is érdekes, mert visszavisz minket a kereszténység amaz ős forrásához, az első pünkösthöz, mikor oly rendkívüli, esodás dolgok történtek, mikor a sokaság alig győzte bámulatával kísérni a szokatlan eseményeket s most az elragadtatás, majd a kicsinylés vagy gúny kifejezésével jutalmazta vagy sújtotta Jézus apostolait, a mint ezek Isten dicsőségének és nagyságának hirdetésében fáradoztak.

S minő összetalálkozása az eseményeknek, hogy éppen a lelki buzgóság és ker. lelkesedés eme szép ünnepén jutottatok kedves afiai ahoz az édes boldogsághoz, mondhatnám mennyei örömhöz, hogy egy buzgó és lelkesült keresztény társatok s az ő hív élettársa nem mindennapi áldozatkészségből, éppen e napon tarhattok harangszentelési ünnepélyt, mondván a zsoltárrival: jöjjetek el örvendezzünk az úrnak, mert ő a mi Istenünk és mi az ő népe vagyunk. Ma, ha az ő szavát hallandjátok, meg ne keményítsétek szíveiteket.

Hogyan? kérditek afiai, hát ama harangok hangjában maga az

* Elmondott Nyárad-Gálfalván, harangszentelés alkalmával, 1900. június 5-én.

Isten szólna hozzánk? maga a felséges, mindenható úr, ily hideg érzéketlen eszköz által akarna a mi érző szívünkhöz szólni? Igen, ker. hívek, valamint hajdan, most prófétái, majd álom által; most tűzben, majd szélvészben szólott híveihez s vezette akaratjának teljesítésére: úgy most sínes távolabb az ég a földtől, most sem zárkózik el a mindenható gyermekeitől s nemesak szívünk és lelkünk érzéseiben, gondolataiban, hanem minden körünkbe eső tárgyak által szól hozzánk s vezet a maga akaratjára s törvényei megértésére. És ha egy kis porszem, vagy egy parányi féreg is, szószólói az Isten nagyságának és hatalmának, mennyivel inkább azok toronyaink éreznivelvei, a harangok. Csak azt jegyzem meg ker. hívek, hogy eme nyelvet, eme harangokat meg kell érteni, fel kell fogni és azok szerint élni és eselekedni. Mert nemde a legszebb zene vagy ének is értéktelen, ha meghallani s megérteni nem tudjuk s a természet szépségei hiában vannak, ha Isten elveszi szemünk világát s nem láthatjuk ama szépségeket.

Engedjétek meg ker. hívek, hogy e ritka szép ünnepély alkalmával, midőn azzal tiszteltetek meg engem, hogy köztetek ma az úr dicsőségének s evangéliumának hirdetője legyek, mondjam meg, hogy gondolatom szerint mit beszélnek egy ker. embernek a harangok? azaz mire vezetnek kivétel nélkül mindnyájunkat?

Az első, a mit beszél a harangok nyelve s a mire inti, oktatja s vezérli az értelmes keresztényt, ez: ember imádd Istent, a ki neked is szerető atyád. Lehet, hogy erre a hangra, erre az intó szóra mindig szükség volt, a mióta a földön ember él; mert a hálás és kegyes életű emberek között, kik minden javaiért az életnek, vallásos szívők mély érzésével adóztak Istennek, mondván a zoltáriróval: „Mivel fizessenek az úrnak minden én hozzám való jószágáért? a hálaadásnak poharát felveszem s az ő nevét hívom segítségül életemnek minden idejében“; mondom az ilyenek között és mellett mindig voltak hideg szívű, vallástalan, Istentől elszakadt emberek, kik úgy éltek, mintha e föld örökös hazájok lenne s így testi szükségleteiken, vágyaikban túl mivel sem törődtek.

Ámde ha ilyenek mindig voltak, fájdalom, ma még többen vannak, mondhatom, tulságos sokan. Talán lehetnek itt közöttünk is ker. gyülekezet, mert bizony idvezítő urunk eme nyilatkozata: ti is tiszták vagytok, de nem mindnyájan, a hol 10-en, 12-en megjelenünk, már csaknem biztosan alkalmazható mindenütt. Nem akarok sérteni senkit és sehohsem afiai, mert életem elve, mely eddig vezérelt, mindig a krisztusi szeretet volt, annál kevésbbé gondolhatja bárki, hogy éppen itt

sértő gondolat vezetné szavaimat. Sőt higgyétek el, oly öröme volna lelkemnek az a tudat, ha úgy lenne, hogy ennyi ember között egy szines hitetlen, Istentől elszakadott s így oktalán állattá vált ember, hogy azt kibeszélni sem tudom.

És ezen állításomról annál inkább meggyőződve lehettek afiai, mert hiszen nekünk protestáns lelkészeknek különösen szól urunk intése: *úgy fényljék világosságtok az emberek előtt, hogy azok látván jó cselekedeteiteket, dicsőítsétek a mennyei atyát; mert ha a só megízetlenül, mivel sózatik meg?* Bizony féltő, hogy a pásztor miatt a nyáj is eltévelyedik az evangélium kies mezejéről s az a nehéz ítélet lesz felette: *ez a nép csak szájjal közölit hozzám, szíve pedig távol van én tölem!* Vagy pld. ha a vak vezeti a világtalant, mindketten a verembe esnek. Im az ezekre való gondolás adja a boldogság érzetét szívembe, ha gyülekezeteinkből hiányoznak a hitetlen és vallásos élettől elszakadottak; mert azon esetben mi is eme megnyugtató ítéletre számíthatunk: *hív voltál a reádbizottakban!*

Úgy hiszem, ünneplő gyülekezet, szükségtelen előttetek festenem Isten fiainak boldogságát. Ti érzitek, ti magatokon tapasztaljátok, minő boldogság az, mikor az öröm napjaiban így szólhattok: én Istenem! tartsd meg szívemben az örömet, jóllétet és áldást, mivel körülvettél; ellenben mikor a fájdalom szívetekre száll, mint sötét holló, mennyire megenyhül az, ha hívő lelketökben hangzik a biztató szó: ne félj, mert én veled vagyok! Im ebben áll a vallásos megnyugvás, ha jó- és balsorsban egyaránt Istenben bizunk, ha ő a mi reménységünk rendületlen kősziklája vészben és viharban, mert akkor igazán érezzük ama minden időkből igaznak bizonyult jeligét: ha Isten velünk, ki ellenünk!

S lám erre az érzetre vezetnek harangjaink! Valahányszor halljátok hát emez édes hangokat, hangozzék szívetek viszonzása vissza: hallom, értem hívó szavadat oh égnek tolmácsa; sietek, mindent feledve sietek az én Istenem hajlékába, mert lelkem érzi, hogy *jobb ott egy nap, hogysen ezer nap egyebütt!*

A második, a mit a harangok nyelve beszél, a mire a harangok intenek, ez: ember szeresd felebarátodat. Ismeretes előttetek afiai, hogy idvezítő urunk a mózesi, különben igen jó intéseket tartalmazó tizparancsolat helyébe csak két parancsolat hagyott követői számára, a melyek egyaránt az összes prófétai intéseket s összes kötelességeinket magokban foglalják, t. i.: szeressed Istent és szeressed felebarátodat. A ki ennek a két parancsolatnak eleget tesz, vagy

legalább arra törekszik, hogy tőle telhetőleg eleget tegyen, az a mennyország felé vezető úton van s Isten fiának nevezhető.

De hát vajjon hány van közülünk, a ki szemrehányást nem érezhetne lelkében, ha kérdezné tőle urunk, *a ki példát hagyott, hogy úgy cselekedjünk, a mint ő cselekedett*, ha kérdezné: szeretted-e felebarátodat, vagy a mi czzel egyet jelent, embertársadat, a mint magadat szereted? elűrted-e fogvatkozásait? megbocsátottál-e neki, ha megsértett? mentél-e segítségére, ha nyomorúságában reád szorult? megszegted-e kenyeredet az éhezőnek? a ruhátlant megruháztad, a hajléknélkülit befogadtad-e házádba? voltál-e az árvának, ügyefogyottnak, özvegynék gyámola? nem kívántad-e, avagy erőszakkal nem vetted-e el, a mi téged nem illetett? nem voltál-e irigy, gyűlölködő, bosszúálló? . . . Oh de Istenem! nem is merem tovább fűzni a kérdéseket, mert az életnek ahány viszonya van, annyi az alkalom arra is, hogy a felebaráti szeretet jézusi törvényét megsértjük, illetve az ellen cselekedjünk. És a mint Jézus, mikor a parázna nőt elébe vitték s mondának: *A Mózes törvénye erre megkövezés általi halált szabott, hát te mint vélekedel*, csak ennyit felelt: *a ki közültek nem bűnös, az vsse az első követ reá s — elszéledének a bűnös asszony vádlói: úgy én is abban a meggyőződésben vagyok, hogy ha arról van szó, ki nem vétett a felebaráti szeretet ellen: seaki sem meri szeméit bűnbánat érzése nélkül felemelni az égre!*

S látjátok ker. hívek, pedig mily szép volna e világ s kedves az élet, ha mint egy szép egyetértésben levő család élnénk, arra törekedve, hogy egymásnak keserűséget, fájdalmat, szenvedést ne okozzunk, de annál több örömet, boldogságot szerezzünk mindazoknak, a kik körünkbe esnek. Ha nem lennének annyi határ- és barázda sértések, hamis tanúságok, becsületsértés, rágalmozás s más e nemű percek, hanem osztály, egység mind megcsélnének szép szóval, szeretettel!

Fájdalom, ez óhajtott világ ma csak kegyes óhajtás, mely a nemesebb lelkek eszményében él, de hogy e világban mikor fog élni, arra felelnünk nehéz volna. Én azonban hiszem, hogy eljön, ha évezredek, ha millió évek múlva is; engem a távolság nem ejt kétségbe, mert a kereszténység ezélja amúgy is a tökéletesedés lévén, örök időkre szóló kell hogy legyen az az után való törekvés is.

Ennek megvalósítására törekszik minden nemzedék, erre kell törekednünk nekünk is ker. hívek s oh mily lelkesen szólnak s buzdítanak e

ezélra azon eszközök között, melyek idvességünket munkálják, harangjaink is egyszerű bár, de megható nyelvükön, mintha mondanák: ember, szeresd felebarátidat, élj velök békességben s egyetértő munkássággal igyekezz betölteni hivatásodat e földön, hogy megvalósuljon Jézus szava: *az Isten országa nem úgy jő el, hogy az ember eszébe vehetné, vagy azt mondhatná, ime itt vagy amott van, mert az Isten országa bennetek van.* Mert bizony, mondom, hogy e föld a siralom völgye lenni csak akkor szűnik meg s lesz boldogság és megelégedés hona, ha megvalósul a jézusi értelemben vett felebaráti szeretet!

És végre harangjaink nyelve még azt is beszéli, még arra is int: ember, légy egyházadhoz, vallásodhoz hű, sőt azokért szükség esetén áldozz is kész szíveddel. Mai napság, ebben a megélhetésért oly ádáz életharezot vívó korszakban, mindenre ráérnek az emberek, csak arra nem, hogy lelkök ügyével foglalkozzanak. Ma a legnépszerűtlenebb szavak: Isten, lélek, vallás, egyház, no meg ezeknek papjai. S miért? mert ezek megszűnés nélkül el akarják terelni a figyelmet a csupán a viláért való szorgalmatosságtól „Nemesak kenyérrel él az ember; mit használ valakinek, ha az egész világot megnyerte is, ha lelkét elveszítette; egy a szükséges dolog; lélek szerint éljtek s a testnek kívánságait megöldökljétek“; úgy-e, afiai, ezek mind olyan intések, melyek nem tetszenek korunkban az embereknek? s mi a helyett, hogy alkalmaznók magunkat az emberek vágyaihoz, mégis rendszerint ezeket s más ezekhez hasonlókat hirdetünk, mert ez a hivatásunk s ez által az, hogy az emberből az állatot, mondhatnám az ördögöt, mennél inkább kikergezzük, kiűzzük, hogy helyét a lélek, vagy a mi ezzel egyet jelent: az isteni foglalja el!

És megvallva az igazat, meglehetősen hálátlan munka ez a miénk, ker. hívek, mert a míg pl. a törvényszékhez, bíróságokhoz való idézőre azonnal sietnek megjelenni az emberek, félvén a büntetéstől vagy anyagi kárunktól: mi bizony mind idézhetjük, hívhatjuk fiait, a mi idézőink, a harangok által, mert a különböző helyekhez képest némelykor alig hallja meg tized vagy huszad része a híveknék s ha hallja is, nem érti, nem fogadja meg s ezért teljesedik be olyan sokszor a prófétai szózat, hogy sírnak a Sionnak útai, vagy idévezítőnk szava: sokan vannak hivatalosak, de kevesen a választottak! Még a közel múltban is ritka szép tényeivel találkozunk a vallásos buzgóságnak, a hithez való hű ragaszkodásnak: most pedig

némelyek áruba bocsítani készek az apák által vérrel is védett vallásukat s az egy igaz Isten imádlásának hitétől készek elpártolni az arany borjú imádlására, vagy hogy a nevén nevezzem a dolgot: készek elállani vallásuktól, ha ezért valamit ígérnek, vagy ha az egyház tün egy kis áldozatot kíván s templom, torony és egyházi épületek rendbehozására egy kis róvatalt kénytelen kivetni az egyházköztség tagjaira!

Oh ker. hívek, afiai az úrban, higgyétek el, nem jól van ez így, mert a költő szerint: „Az embernek drága kincs a hit, tűrni és remélni megtanít s neki míg a sír rá nem lehel, mindig tűrni és remélni kell.“ Bizony tűrni, szenvedni a leroskadásig; s ellenben, ha megállni akarjuk helyünket a világban becsülettel, tisztességgel, pedig e nélkül az élet nem élet, akkor remélnünk kell egy jobb jövőben s nemesebb czélok után való törekvésünk sikerében. Ha azért halljátok harangjaitok intó hangját, halljátok este vagy reggel, örömmünpetek vagy bánatotok napján, értsétek meg, mit beszélnek ők s mily szivrehatóan mondják: ember, ragaszkodjál ama jó édes anyához, egyházhoz, mely karjaira vett eseesemő korodban már s fölnevelt és őrizd meg szivedben legdrágább kincsedet: a tiszta hitet és vallásos érzést, hogy ezek is őrizték meg lelkedet az örök életre!

*

Tisztelt ünneplő gyülekezet k. afiai az úrban! A fennebbiek elmondására alkalmat adott az a szép tény, a mi mindnyájakot előtt ismeretes, hogy a nyárad-gálfalvi ekklezsiának, az áldozatokban kifogyhatatlan afia Zsigmond Lajos és felesége Csiki Heléna, újabban egy 2 méterm. súlyu 700 korona értékű és modern felszerelésű harangot ajándékoztak kegyes szivök nemes indulatja által vezéreltetve, a mely harang (társával egyetemben) ha nem is éppen ma húzatott meg először, de felavatása, a közhasználatnak való ünneplés átadása, vagy a mint közönségesen mondani szokták: felszentelése a jelen alkalommal történik.

Nem tudom, ünneplő gyülekezet, hol keressék szavakat annak a buzgóságnak, kegyes indulatnak kifejezésére, mely eme szép áldozatban nyilvánult említett afiai részéről? s hol találjak méltó kifejezést benső érzelmeimnek, tiszteletemnek, a melylyel irántok szép tényökért viseltetem?! És hiszem, hogy közületek is a jobb és nemesebb érzésűek hasonló elismeréssel vannak s szintoly tisztelettel hajolnak meg a ker. vallásos buzgóság eme nagyszerű megnyilatkozása előtt.

Jól mondja Jakab apostol: *a hinek hite van, mutassa meg azt az ő eszelekedetével, mert a hit eszelekedetek nélkül meghalt önmagában*; mert valóban csak ilyenkor látjuk igazán, mi a valódi kereszténység! Jézus azt kívánta az evangéliumi ifjútól, midőn ez tőle az idvesség elnyerése felől tudakozódott: *add el minden marhádat, oszid ki a szegények közt s kincsed lesz a mennyországban*; ám ha a lélek idvességének elnyerésére ezt az utat ajánlanók a korunkbeli embereknek, akkor kevesen vállalkoznának arra. De ezt szószerint Jézus sem kívánta, csak próbára akarta tenni az illető buzgóságát s annál kevésbbé kívánja tőlünk, mert ez annyi lenne, mintha azt mondaná: az idvességre csak a koldusbot lehet az útlevel! Oh nem, afiai, hanem juttatni abból, amivel az Isten kit-kit megáldott, úgy a szegénynek, mint a közintézeteknek s főleg egyházaink oltárára. Nekünk ninesenek ker. hivek fejedelmi alapítványaink, dús-gazdag világi vagyonban bővölködő püspökjeink, a kik számunkra templomokat, iskolákat építsenek, szóval ellássanak egyházi kellékekkel; mi, mint szegénysorsú emberek szoktak, magunk emberségéből kell, hogy megéljünk. De im, mint hajdan prófétákat támasztott az Isten a maga népének, úgy támaszt közöttünk, szegények között is gazdag lelkieket, a kik megosztják velünk szorgalmuk gyümöleseit. Így támasztotta közöttetek eme buzgó hitrokoninkat: Zs. Lajost és az ő hasonló buzgóságú felcségét, a kik már korábban és egyebekben is megmutatták Isten háza iránti szeretetöket, a midőn annak belső feldíszítésében, jókarba hozatalában igen nagy részök van.

Méltán mondhatják ők a zsoltáriróval: *Uram, szeretem a te házádat s a te dicsőséged hajlékának helyét*, mert ez nemesak mondás, beszéd és üres hang, hanem tény, igaz és valóság. De bár tudom, hogy ti ezt nem haszon- és dicsőségvágyból tettétek, hanem szivetek ellenállhatatlan, lángoló szeretetének indításából, mégis azt mondom: a ti jutalmatok el nem marad, sőt már megvan részben s ez az a jóleső benső érzés, mely a jótétel után eltölti a szivet, lelket s a melyet semmi földi öröm, gyönyör föl nem ér, avval nem mérkőzik; jutalmatok a jók és nemesek elismerő tisztelete, becsülete s jutalmatok az utókor hálaája, mert *a mig prédikáltatik a gyülekezetben az evangélium, ez is a ti emlékezetetekre hirdettetik*. Legyetek megáldva a gondviselő Istentől minden igaz törekvéstekben s adja meg számotokra szivetek nemes ezélra irányuló óhaj-tásait, hogy szivetek melegét, a keresztényi szeretetet, árasztthassá-

tok tovább is ezen egyházunkra s legyen az a ti kedves, édes gyermeketek.

És te új harang, a ker. buzgóság szép gyümölese, szenteljen meg tégedet az, a ki maga is szent s tartson meg századokon keresztül, hogy az egymás nyomába lépő nemzedékek mindenike előtt légy hirdetője az Isten imádásának, az atyafiúi szeretetnek s az egyház és vallás iránti áldozatkészségnek, hogy hangodra buzduljanak nagyok és kicsinyek egyaránt fel a ker. szeretet gyakorlására, mert a ki sokat nem tehet, nagyot nem áldozhat, csak kész szívvvel tegye, kedves az úgy is az úr előtt s jutalmatok bőséges leszen, hiszen egy ital vizet sem hagy ő jutalmazatlanul! Órizzen meg a mennyei hatalom égi és földi tűz veszedelmétől, hadvész pusztításától, hogy mindig a mindenható dicsőségét zengjed.

Tinectek pedig, nyárad-gálfalvi unitár. szent ekklezsia, adjon az úr tinectek sok ilyen örvendetes pünkösti ünnepet; virágozzék egyházatok s ti, mint annak fiai és leányai, lássatok boldog idöket, áldásos napokat, hogy törekedhesetek a nagy Istennek dicsőségére s e honnak üdvére, virágzására! Amen.

ÜRMÖSI KÁLMÁN.

A külföldi unitáriusok gyűlései.

Május vége és június eleje a mozgalmak, a lelkesedés, az öröm és új remények ideje volt angol és amerikai unitárius testvéreink életében. Ezelőtt 75 évvel a nélkül, hogy egyik is tudott volna bármit a másik akaratáról vagy szándékáról, *egy és ugyanazon a napon* s talán, mint Bowie titkár kifejezte, egy és ugyanazon órában alakították meg Angliában a „Brit- és Külföldi Unitárius Társulatot“ és Amerikában az „Amerikai Unitárius Társulatot“. A társulat 75 évi fennállásának emlékére egy nagyszabású ünnepre amerikai testvéreink már egy évvel ezelőtt megtették az előkészületeket. S mondhatjuk, hogy talán épen mert ők előre lefoglalták maguknak ez évet, azért halasztották el angol testvéreink a saját évfordulati nagyszabású ünnepüket későbbi időre. Az amerikai unitárius társulat ezéjla az volt, hogy e 75 évi évfordulati ünnepre, ne csak az amerikai unitáriusok jöjenek össze f. évi május 22-ikére Bostonba, hanem legalább képviselőik által a világ különböző részében lakó unitáriusok is ott legyenek. Ezért a meghívásukat ideje korán megtették. Magyarországi Unitárius Egyházunkat amerikai testvéreink ez ünnepén Boros György theol. tanár képviselte, a ki május elején indult el Kolozsvárról s mint értesülünk az ünnepély előtt néhány nappal érkezett meg Bostonba. Együtt utazott Hocart Jakabbal, a ki szintén a nevezett ünnepre utazott Brüsseltől, mint a németalföldi „Szabad keresztény egyházak képviselője“. Az angol unitáriusokat a Brit és külföldi unitárius társulat titkára, Copeland Bowie képviselte, a ki azzal a ezéllal, hogy az amerikai unitárius egyházak közül többeket meglátogathasson, egyházi és iskolai, társadalmi életüket tanulmányozhassa és még a jun. 6-ára Londonba az angol unitáriusok évi közgyűlésére vissza jöhessen, a hol reá, mint titkárra nagy feladatok vártak, az összes képviselők közül a legkorábban áthajózott Amerikába. Angliának több részéből voltak még képviselők küldve.

Japánból Hirai és Murai lelkészek, Németországból a berlini egyetem tanára Oppert Gusztáv, Indiából a nagynevű Mozoomdar és Pal Bipin Chandra voltak jelen.

Az ünnepélyt május 22-én d. e. 1/2 10 órakor nyitották meg Bostonban a Tremont Templeben a Lorimer Hallban. A megalakulás után a végrehajtó bizottság egyes intézkedéseit hagyták helyben. Azután az idegen képviselők fogadása következett, a mely a „Christian Register“ szerint a következőképen folyt le.

Eliot titkár első sorban a magyarországi unitáriusok képviselőjét mutatta be. Nekem jutott a nagy szerenese, — ugymond — hogy az unitárius eszmék azon kiváló képviselőit, a kik távol idegenből jöttek hozzánk, önöknek bemutatassam. Különböző nyelveket beszélünk, de szívünknek, mint a halhatatlanoknak, csak egy nyelve van. Forduljunk először is a szabadság mátyóföldjéhez, a Dávid Ferencz és Kossuth Lajos hazájához; ahhoz a hazához, a hol 20 nemzedék mint „*ere'nek*“-nek nevezett unitárius imádta atyái Istenét. És itt a legszívélyesebb szavak kíséretében bemutatata a magyar unitáriusok képviselőjét, Boros György tanárt.

Az amerikaiak kívánságára a képviselők először mind a saját anyanyelvükön beszéltek s csak azután folytatták angolul. Boros tanár, hogy mit beszélt magyarul, azt az amerikai lapok nem közlik. Angol beszédét azonban magyarul így adjuk vissza: „És most engedjék meg átadnom önöknek a Magyarországi Unitárius Egyháznak és a Budapesti Unitárius Egyházközségnek a legszívesebb üdvözlését. Ezzel együtt van szerenésém átadni a magyar unitárius egyház lelkészei, vezető világi férfiai és tanárai képesoportozatát. Végül pedig, nem mint utolsót, elhoztam önöknek az egyetlen unitárius püspöknek — Ferencz Józsefnek élő szavait“.

Boros tanár mikor elutazott, magával vitt egy phonographot, a melybe Ferencz József püspök belemondotta volt az amerikaiaknak küldött izenetét, s melyet a phonograph Bostonban hűségesen reprodukált: „Kívánok mindent, a mi csak jó; és kívánok az Amerikai Unitárius Társulatnak hosszas életet“.

Bowie titkár bemutatásánál Eliot ur hivatkozott az angolok és amerikaiak rokonságára és kiemelte, hogy ezelőtt 75 évvel, mikor ők az unitárius nevet felvették, nagy befolyással volt rájuk oly két jeles angol unitárius gondolkozó és író, mint Lindsey és Priestley.

Bowie ur átadván a brit és külföldi unitárius társulat üdvözlését, kiemelte, hogy valami láthatlan kéz vonta őket ezelőtt 75 évvel egymáshoz, azt akarván, hogy a brit faj egy közös és nagy munkában egyesüljön, a midőn egyik a másik tervéről mit se tudva, megalakították egy és ugyanazon a napon Amerikában az amerikai és Angliában a brit és külföldi unitárius társulatot. Az angol unitáriusok köszönik az amerikaiaknak Channing és Parkeren kívül azt a sok volt, vagy jelenben is élő jelest, a kik nekik tanítóik és lelkesítőik s a kiket ők csaknem honfőuraiknak tekintenek. Meg van azonban győződve, hogy az amerikaiak is hasonló érzelmekkel vannak az angol unitáriusok jelesei iránt, mert tudja, hogy Dr. Martineau neve az ők hitők hősei közt foglal helyet. Beszédét így végzi: „a közös hit, a közös remény és a közös rokonérzés kötelelke minket egyesített. Hitem szerint — az angol nyelvet beszélő, a föld fölületén szétszórt fajra — az Isten kegyelme egy nagy és ünnepeyes felelősséget, egy megmérhetetlen felelősséget és bizalmat helyezett. Örvendek, hogy a hol csak jártam, Amerikában mindenütt a Shakespeare és Milton nyelvét hallottam; hogy a férfiak és

nők egyaránt a hit és kötelesség ugyanazon nemes eszméi által lelkesíttetnek s munkálván az élet nagy feladatai megfejtésében, azt a nagy hitet és reményt beleviszik a hétköznapi életbe is. Örvendek, hogy itt lehetek. Én nem vagyok itt idegen, én itt testvéreim között vagyok“.

A japáni követeket azzal mutatta be Eliot ur, hogy hivatkozott arra, hogy a japáni unitárius társulat, az amerikainak a gyermeke. A japáni képviselők nevében Hirai üdvözölte a gyülekezetet. Szavai megérdemlik, hogy szó szerint idézzük.

„Japáni üdvözlőket hozok önöknek. A japáni nép azt hiszi, hogy minden vallásnak egy és ugyanaz az igazság az alapja; honfiktársaim szíve nyitva áll bármely vallás elfogadására, de a babonának, előítéletnek még az elemei se kellenek. Egy kis költemény van, melyet hazámban még a parasztok is jól ismernek: noha sok út van, melyek mind egy és ugyanazon hogy tetejére vezetnek, de mind a kik csak a különböző úton mennek, az isteni igazságnak egy és ugyanazon fényét látják. Különböző nyelveket beszélünk, de egy és ugyanazon igazságot szóljuk. Budhista pap voltam. A japáni unitárius társulat munkájához esatlakoztam, mert megtaláltam azokat az elveket az unitárismusban, a melyeket én tartottam“.

Oppert tanár bámulja az isteni gondviselést, hogy azok az elvek, a melyeket a távol kelet évezredekkel ezelőtt a parancsolatokban kifejeztek, ma a megvalósításhoz legközelebb a *távol nyugaton* állanak.

Mozoomdart mint ismerőst mutatja be Eliot úr a gyülekezetnek. Mozoomdar így beszélt: „A Brahma-Somaj kezdettől fogva mindig együtt érzett az unitáriusokkal, mind Angliában, mind Amerikában . . . Mi nem nevezzük magunkat keresztényeknek, nem nevezzük unitáriusoknak, hanem elfogadtuk a Krisztus szellemét, nem esupán az értelem szerint, hanem mint az Isten kijelentésének egy nagy igazságát. 17 évvel ezelőtt „Kelet Krisztusa“ című munkámban leírtam, hogy mikép találtuk meg a Krisztust; és bármely egyház is nyugaton, viselje az Isten fia nevét, ha nem elzárkózott felekezeties egyház, birja a mi legnagyobb rokonszenvünket. De egyetlen sines oly szoros viszonyunk, mint az unitáriusokkal. Mikor Parker népszerűtlen volt Amerikában, népszerű volt ő akkor Indiában. Emerson munkáit a legnagyobb elismeréssel olvassák a hindu iskolák növendékei s úgy gondolkoznak, hogy csak földrajzi tévedés, hogy Emerson Amerikában született, mert neki Indiában kellett volna születnie. Önökkel való viszonyunk benső és kedves. S bárha nem is azonosítjuk magunkat egyetlen egy különös keresztény felekezettel se, s még ha a *keresztény* nevet se fogadjuk is el, mégis erős a mi hitünk abban a testvériségben, a melyet a Krisztus alapított — Kristusnak egyházában, nyugaton és keleten egyaránt. A ki elfogadja a Krisztus szellemét, a ki hiszen Istennek az emberrel való egységében, a ki hiszi az embernek az emberrel való egységét, az tagja a Brahma-Somajnak. Ki ne fogadná el önök közül e kifejezéseket: „Ó az istenek Istene, min-

den istenségek istensége. Ő az emberek szabadítója. Hallgassad őt, és légy áldott az ő bölcsességében“. „Egyedül az igazság győzedelmeskedik, a hamisság soha! Egyedül az Isten kegyelme használ! Csak egy Isten van, és ninesen második, és mindeneknek utána béke, béke, békesség!“

Végül Wright elnök üdvözölte a képviselőket. „Vigyék el legszivesebb üdvözlötünket küldőiknek. A mint kifejezéseiket hallgattam, úgy jött, mintha a Babel tornyát segiténem bevégezni, mert láttam a nyelvek különbözőségének szépségét. De önök mindnyájan egy nyelvet beszéltek — a legékesebbet, a sziv nyelvét. Német, belga, japán, hindu, magyar, ma mindnyájan egy új leezkét tanultunk, — hogy Isten minden nemzet gyermekét egy vérből alkotta, s bár megszabta lakhelyük határát, nem szabott határt szellemüknek. Évek óta kísérjük figyelemmel az önök munkálkodását. Láttuk minő bátorsággal és hivséggel végzik azt távoli otthonukban, s abból lelkesedést meritettünk mi is. Vajha önök is némi lelkesedést vinnének innen haza magukkal. Az itteni unitáriusok megtanulták, hogy ninesenek magukra. Az önök küldői pedig tudják meg, hogy mi velük vagyunk.“

Ezután több apróbb ügyet intéztek el. A délutáni órákban és a következő napokon a különböző vallásos tárgyú felolvasások és ezek alapján egyes tárgyak megvitatása foglalta el a gyűlést.

Az ünnepély általános érdekű része volt az, a melyet május 24-én este tartottak. Ez alkalommal Hoar senator elnökölt, a ki emelkedett szellemű beszéddel foglalta el az elnöki széket. Rövid istentisztelet után újra tér nyílt az idegen képviselőiknek a beszédre. Boros György tanár, egyházunk képviselője, a Christian Register szerint, az elnök üdvözőlő szavai után a következő beszédet intézte a népes gyülekezethez.

„Elnök ur! Hölgyeim és Uraim! Tegnapelőtt az unitáriusok, — sőt több, az amerikai egyesült államok fiai és leányai — oly rendkívüli megtiszteltetésben részesítették Magyarországot, az én imádott hazámat, hogy multhatatlan kötelességemnek ismerem megragadni a legelső alkalmat, hogy szives figyelmükért a legőszintébb köszönetemet fejezzem ki. Jól tudom, hogy az önök szívét és ajkait a szabadság szeretete indította. Teljesen igazuk van, a midőn azt gondolják, hogy a magyarok barátai, sőt ha szükség volt, mártyrjai voltak a szabadságnak. A szabadság szeretete minden igaz magyarral vele született; épen mint az egyetlen egy Istenben való hite. Magyarország alapítója, győzelmes Árpád, 1000 évvel ezelőtt, első királyunk Szent István 900 évvel ezelőtt, egyenlőséget és szabadságot biztosítottak hazánkban minden nemzetiségnek, hogy a saját nyelvét beszélhesse. Szabadoknak születünk, s bár sok ideig el voltunk nyomva, Magyarország újra szabad. Ha van nemzet azért a világon, mely rokonszenvez az amerikai egyesült államokkal, a szabadság ez édes hazájával, egy azok között mindig a Kossuth nemzete.

Az önök érdemes elnöke felkért engem, hogy némi információt adjak a magyarországi unitáriusokról. Bármikor kell is nekem az én hazám s különösen az én vallásom multjáról beszélni, mindig úgy érzem, mintha egy esatater felett tartanék szemlét, a mely honfitársaimnak és hitbéli atyámfainak még el nem temetett holttesteivel s orvosi gondot nélkülöző sebzett katonáival volna fedve. Hanem én is, mint az önök amerikai költőinek egyike, azt mondom: „hadd temesse el a mult az ő halottját“. A jelen kilátása kedvesebb. Szemeim hazám földjének egy szép tiszta helyére esnek, a hol zöld legelők táplálják a nyájakat s lombos fák árnya védi azokat, a kik a napi munkájukban elfáradtak.

Az utóbbi 30 év új országot teremtett Magyarországból. Nézzék meg a mi virágzó fővárosunkat, Budapestet, nagyszerű országlházával, pompás székesegyházaival és palotákkal rakott halmait, a mint a nyugodt Dunára tekintenek. A nevezett rövid időszak egy egészen új unitárius egyházat teremtett s huszezer lélekkel többben vagyunk ma, mint bármikor a mult 250 év alatt. (Itt azután az alföldi unitárius ekkleziákról szolt.)

A székelység távol keleti hazájában, a hol minden szenvedés, üldözés és veszteség mellett is anyaegyházközseink fennállanak, a 125 egyházközség $\frac{2}{3}$ részében az egyházi épületek és templomok kijavittak, újra építették, csaknem semmiből. A legtöbb azon egyszerű földmivelők kezemunkája, a kik azokban imádkoznak. Tetőtől talpig minden a hivek kézimunkája. Hiveink éppen úgy építettek az Istennek hajlékot, mint Nehemiás hivei a Jeruzsálem falait, karddal az egyik és vakoló kanállal a másik kezükben, s esakis az utóbbi időben változtatták a kardot ekevassá. Népünk szegénysége az ő kinese, vagyona, mert ha szükölködnek a világi javakban, bővölködnek a szellemiek gyümölesében. A kik az utóbbi 35 év alatt elhunytak, harminczötön hagytak tetemes pénzösszeget arra, hogy a szegényebbek gyermekei magasabb kiképeztetésben részesíthessenek. Felmutathatok itt egy barna cipót önöknek, a mely tiszta buzából van sütvé. Minden nap 200 drb ily cipót osztunk ki 200 székelyfiunak egy nemes székelyember hagyományából, a ki 80 éves koráig önmegtadóan élt azért, hogy pénzt gyűjthessen össze egyháza ifjai nevelésére. Ohajtanák önök látni népnevelési és közmívelődési intézeteinket? Számunkhoz képest nekünk több ily intézetünk van, mint bármely más felekezetnek. Van egy theologiai intézetünk, két középtanodánk, a melyek közül az egyik az egyetemre is képesít. Egy év alatt diszes új collegiumi épületünk lesz, mely félmillió forintnál többbe kerül; 400 tanuló tudunk abban elhelyezni. Az építési költségek — mely a magyar viszonyok szerint nagy összeg — egy ötödét bizonyos föltételek mellett az államtól kaptuk; a másik ötödét hiveink adományából, a harmadik ötödét spezialis alapítványokból, a hiányzó két ötödöt is reméljük, hogy Isten segedelmével csak kiesináljuk valahonnan. Egyházainkból mintegy 9000 fiú és leány részesült az elemi és a vallásos nevelésben.

Egy új egyelet befolyása alatt, mely első püspökünk — a Dávid Ferencz nevét viseli, élénk vallásos és erkölcsös élet támadt az egyházkörökben. Ez egyeletben férfi és nő, ifjú és öreg kezet fogva munkálnak a vallásos lelkesedés és az erkölcsi tisztaság előmozdításán. Katholikust, protestánst, zsidót és másokat hívnak meg, hogy így velünk együtt munkáljanak ezek is annak az előmozdításán, a mi az emberiségre nézve jó és hasznos.

Utoljára, de nem mint utolsót kell megemlitenem, hogy Magyarország törvényhozó testülete a polgári és vallásos szabadságnak ugyanazon elveit iktatta a királyság törvényeibe, a melyeket az Erdélyi első Unitárius püspök 1560-ban János Zsigmond és az ő unitárius udvara idejében, kinyilatkoztatott.

Még egyet. Míg nagy királynénk, Mária Theresia, az iránta való legnagyobb tiszteletnek tekintette, ha az unitáriusok áttértek a róm. kath. egyházba, addig a jelenlegi szeretett királyunk, Ferencz József, belépik a mi kolozsvári kollegiumunkba s áldását adja az intézetre. Mindent összevéve, a 19-ik század utóbbi éveire mi csak meglepedéssel és hálával és a jövőbe szilárd reményekkel tekinthetünk. Annnyival inkább, mert a mult 35 év megszilárdította a mi barátságunkat az angol és amerikai unitáriusokkal s Közép-Európa szabad gondolkozóival. Biztosítva van az egész világon számunkra a gondolat és beszéd szabadsága. S ezek a leghatalmasabb szövetségeseink fognak lenni elveink győzelmének a biztosítására, a mi abban áll, hogy szeressük az Istent és embertársainkat, szenteljük magunkat a munkára, a barátságra és mindennemű jóságra.

Mielőtt bevégezném beszédemet, néhány szót kívánok mondani az amerikai unitáriusokkal való viszonyunkról. 70 évvel ezelőtt nemsoká idővel a társulat megalakulása után járt itt, az Egyesült Államokban az unitárius vallású *Böloni* Farkas Sándor. Ő a mi Egyházunkhoz jó hírrel és bátoritással tért vissza, sőt többet hozott, mert magával hozott egy új szellemet: a szabadság szellemét; s az Amerikáról irt terjedelmes, kiadott munkájával, felébresztette azt a nemzetet, a mely a jelenlegi szövetségese, Ausztria, akkor elkövetett kegyetlenségei miatt mélyen aludott. Erre jöttek Kossuth és Széchenyi, a nemzet szabadítói. Majd következett Channing, Isten igéjének e szent papja, mert e társulat nemes segélyével munkái magyar nyelven kiadatván, örömhírré lettek az egész nép előtt. Channing befolyása Magyarországon határtalan. Ezért e tekintetben is, nekünk is okunk és kötelességünk önökkel együtt örvendezni e nagyszerű jubileumi ünnepükön. A Magyar Unitárius Egyház az új idők áldásait elfogadja és élvezi, s épen most az én hitem szerint, egy új és dicső jövő kezdetén áll. A Dávid Ferencz sirjába eltemetett igazság új életre kelt. Hála az Istennek és köszönet az amerikai Unitárius Társulatnak, hogy az ő nevét írta homlokára az angol nyelvet beszélő unitárius hallhatatlanoknak. Ebben igazság van téve a mult szenvedéseiért és bátorítás rejlik a jövőre.

Köszönet önöknek amerikai buzgó unitáriusok; és köszönet

önöknek, a kik távol országokból ide jöttek, azért a lelkesedésért, a melyet a legrégibb unitárius egyház képviselőjének adtak. Kérem ne feledjék el soha, hogy a mi vallásunk alapja szilárd, mint az a nagy kő, a melyen állott Dávid Ferencz, a midőn először hirdette az unitarizmust s megtérítette Kolozsvár városát, az egész Erdélyt és Magyarországnak nagy részét. Az unitarizmus pünkösti jelenségei közel lehetnek, talán itt és most! Ébredjünk hát és szóljunk igaz meggyőződéssel az Istennek szavát, hogy: az unitarizmusnak nemcsak hogy diesz multja volt, hanem lesz jövője is, mert hogy én a mi 97 éves öreg prófétánk Dr. Brassai jóslatát használjam: az unitárius a jövő vallása. Abban a reményben, hogy elveink végre is győzni fognak, van szerencsém a legszivesebben üdvözölni e gyülekezetet“.

A többi képviselők is mind beszédet intéztek a gyülekezethez. Majd Hoar senator zárta be a gyűlést s kérte az idegen képviselőket, hogy vigyék el küldöiknek az amerikai összes unitáriusok legszivesebb üdvözlését.

Igy folyt le, rövid vázlatokban adva elő, az amerikaiak 75 évi emlékünnepé. Lelkesítőleg reájuk, buzdítólag és bátorítólag reánk nézve. Elődeink, a kik az összeköttetést megteremtették, nem éltek hiába, miukat a jelen kötelessége vár, s a jövő kecséget. Vajha minden unitárius hazánkban megtenné anyaszentegyháza iránti kötelességét, hogy biztos alapot fektethetnénk le a jövő boldogulás számára.

Az idegen képviselők a legtöbben ez ünnep után még Amerikában maradtak, tanulmányozni az új világot, szellemét és életét. Copland Bowie az angol unitáriusok titkára azonban sürgősen visszatért, mert június 6-án már Londonban kellett hogy legyen. Ekkor tartották az angol unitáriusok évi közgyűlésüket. Mint rendesen most is templomozással kezdették. Az Islingtoni templomban C. J. Sreet tartott szép beszédet e tárgyról: „az unitarizmus aján-déka a századnak“. Alapigéjét a 68. Zsolt. 28. verse tette. Sajnáljuk, hogy helyszűke miatt ez eszme-gazdag és érdekes beszédnek még csak részleteit se adhatjuk.

Templomozás után a rendes gyűlés vette kezdetét az Essex Hallban, a hol is első sorban a titkár évi jelentését hallgatták meg. E jelentés hí képe az angol unitáriusok bel- és külföldi vallásos tevékenységének. Sajnálattal említette fel a jelentés, hogy Oxfordban most nincsen magyar tanuló. Örömmel vették tudomásul a titkár jelentését amerikai tapasztalatairól. A rendes ügyek elvégzése után különböző előadásokat hallgattak meg. Az ünnepélynek esütörtökön este lett vége. A vallásos élet érdekében tartott felolvasások, mind az unitarizmus jelen és jövő diadalra juttathatásával foglalkoztak.

Valóban két ilyen gyűlés, illetve ünnep, mint a minőt angol és amerikai unitárius testvéreink rendeztek, csak buzdító lehet reánk nézve is, emelheti hitünket a jövőben és önérzetünket a jelenben.

Párisi levél.

Páris, 1900. jul.

(A lutheranusok értekezlete: Egyiptomban és Palaestinában tett újabb felfedezések s vonatkozásuk Izrael történetére. Egy új Szemle: P Action Francaise, s annak a protestantismus feletti kérdés-feleletezése.)

Szerkesztő úr!

A multkori levelem tárgyának terjedelme nem engedte, hogy fölhasználjam a lutheranusok értekezeléről való jegyzeteimet. Ez értekezleten Philippe Berger olvasott fel, az Institut tagja s a College de France tanára, kinek testvére Samuel Berger a theol. facultáson tanár. Philippe Berger egyike a legkiválóbb francia tudósoknak. A Felső-Egyiptomban Tell-Amarnában tett újabb felfedezéseket ismertette, oly pontos módszerrel, oly biztos tanultsággal és oly világossággal, hogy nem szakember is könnyen és élvezettel követhette.

Ezelőtt néhány évvel Tell-Amarnában, mi akkor a tudós világban nagy meglepetést keltett, számos égetett agyagtáblát fedeztek fel. Ezek a táblák Phoenicia, Palaestina, Babylonia és Ninivé királyainak Egyiptom királyaival folytatott levelezéseit tartalmazzák. Ezeket közölte most P. Berger, chaldeai nyelvről francziára fordítva. E levelek III. Aménophishoz és az ő fiaihoz vannak intézve. Az előbbi, ki Egyiptomban a Hyksosok elűzése után uralkodott, egy ázsiai hercegnőt vett feleségül s inkább ázsiai, mint egyiptomi eszméket ápolt, s fia, kit e vallásos eszmékben nevelt az Ammon tisztelete helyett *Aten* vagy *Adú*, a nap tiszteletét állította és Thebe helyett Tell-Amarnát tette székvárosává.

E régiségek, melyek Kr. e. 1400 esztendőről valók, azt bizonyítják, hogy abban a korszakban az ékírás és a chaldeai nyelv voltak közhasználatban és még nem szorította volt ki a phoeniciai. Valószínű, hogy a chaldeai nyelv volt akkor a diplomatiái és a magán érintkezésnek is a nyelve. Ez agyagtáblák lélektani szempontból is nagyon érdekesek. Azok nem voltak a nyilvánosságnak szánva. Szerzőik nem számítottak arra, hogy az utódok arról tudomást szereznek. És így mindenik olyannak mutatja magát, a milyen. Így az tűnik ki, hogy Babylom királya nagyon kegyes ember volt, a tyrusi király nagyon család, a kiben nem lehetett megbizni és

egy másik kielégíthetlen, a ki szüntelenül pénzt követelt. Részletes leírások foglaltaknak az ezelőtt háromezerháromszáz évi életéről, szokásokról, eselszövényekről, politikáról. E leírásokból az látszik, hogy abban a korban Babylonia nagy befolyásnak örvendett és egyenlőnek kívánt tekintetni Egyiptommal, az akkor legnagyobb hatalommal, melylyel szövetségben állott. Kanaán földje, mely akkor Egyiptomtól függött, sok zaklatásnak volt kitéve s éppen úgy Phoenícia is. Berger megjegyezte, hogy a bibliai elbeszéléseken kívül a Kanaán (Kinnahna) név itt fordul elő először. E név, mely e királyoknak Amenophis királylyal való levelezésében gyakran említették, egy országot jelentett, mely csaknem Phoeniciát és Palaestinát is magában foglalta. Ez országot, mely Egyiptomtól függő ország volt, a szomszéd népek fenyegették. Az északraól támadók közt voltak az amurrok, kik később amorrhéusoknak neveztetnek. A táblákon van egy levél Urusalem (Jeruzsalem) királyától, ki Egyiptomtól gyors segítséget kér, mert országát a *Habiri* vagy *Ibrim* megtámadták, kikben nem alap nélkül lehet a hébereket látni. E levél olyan neveket is tartalmaz, melyeknek nemesak hogy héber, hanem egyszerűs mind jahvista formájuk van és ez előbbi időből való, mint a bibliai elbeszélések ostroma. Ilyen nevek: Lapaja, Biridya, Jahsi-baya. Kanaánnak a héberektől való elfoglalásáról van-e itt szó, a miről az ó-szövetség beszél? Ez nem lehetséges, mert a héberek Pithom és Ramses városokban laktak. Naville felfedezése szerint, melyet eddig senki sem vont kétségbe legak, ki az Exodus pharaója, alapította volna e városokat legalább 150 évvel azután, hogy e táblák Tell-Amarnában irattak. Tehát a héberék nagy része akkor még Egyiptomban volt. A dolgok tehát sokkal bonyolultabbak, sem hogy a bibliai elbeszélést lehessen az alatt érteni. Mert a kérdés az, hogy a miket ezek a táblák adnak, megerősítik, igazolják-e a biblia történeti könyveinek elbeszélését? A táblákon sok olyan név van, melyek nem kellene, hogy előforduljanak abban a korszakban, a melyben irattak, mivelhogy a bibliai hagyomány szerint akkor Ábrahám ivadékaik még nem voltak a Kanaán földén. A bibliai elbeszélés Mózesről úgy szól, hogy ő tanította a népet arra, hogy az Istent *Jahveh*nek nevezze; de ezt a nevet Mózes előtt 150 évvel használják e táblákon. Tényleg a bibliai elbeszélések, melyeket később újra szerkesztettek, egy időben összesítik a hosszú évek munkáját tekintet nélkül a százévekre. Berger szerint sem Izrael Egyiptomba telepedése, sem kijövele, sem Kanaán elfoglalása nem egyszerre és nem azon időn belül történtek, melyet a bibliai elbeszélés mond. Voltak költözködések, népmozgalmak, melyek Egyiptom felé irányultak, vándoroltak oda és jöttek vissza ismét onnan. Ez egymásután következő be és kivándorlások elébb történtek, mint Kanaánt elfoglalták volna. A későbbi írók, minthogy az események megtörténte után sok idővel irtak és nem biztos hagyományokra támaszkodtak, egybe vették, összesítették azt, a mi a valóságban egy lassú és hosszas idejű fejlődés volt. „Mindenesetre“, mondja

Berger, a Tell-Amarnában talált agyagtáblák a kérdést kiszélesítik és az igazi történelmi térre állítják vissza. Egy politikai helyzetet mutatnak fel, mely megmagyarázza a héberék invasioját és azokat a körülményeket, melyek nekik lehetővé tették, hogy Közép-Palaestínát elfoglalják, levágva a hitteusokat, északra nyomva az amorrhéusokat és magukat megvédvé a philisteusok ellenében, kik a parti síkságokat és városokat foglalták el maguknak“. Csakhogy, a mint Berger mondja, a héberék invasioja Palaestina elfoglalásának nem az első lapja, hanem annak csak bevezetése.

Ez értekezés után Lods tanár tett néhány megjegyzést, hogy megerősítse Berger állításait, a kivel ő teljesen egyezik. Lods nagyon jártas a chaldeai nyelvben és írásban. A tárgyat tehát ismerte és következtetési ugyanazok voltak, mint a Bergeréi. Egy megjegyzéséről nem tehetem, hogy ne szóljak, mert nagyon is igaz. Valahányszor amaz idő népeire vonatkozólag valamely emlék jön napvilágra, némely apologeták így kiáltanak fel: íme az okmányok, melyek megerősítik a bibliai elbeszélést! S ekkor azt gondolják, hogy nekik a szellemüket kinezni kell és a szövegeket is, hogy összhangba hozzák. A régiségekben tett felfedezések nem éppen annyira kedvezők a hagyományra, mint a hogy erősítik, mondotta Lods és azokat komolyan kell egyeztetni s nem lármázni. Más felfedezésekre kell még várni, melyek a most nyert adatokat kiegészítik s a hézagokat betöltve, a hagyományt megmagyarázzák.

Azután vita következett, de hogyan és mi felett? A gyűlésben senki se volt Bergeren és Lodson kívül, ki a Tell-Amarnában talált táblák tartalmát érteni és magyarázni tudta volna. Természetesen elismerték e felfedezést s a hallgatók nagy része valószínű, hogy olvasott e tárgyról a Maspero Szemléjében, a „Revue historique“-ben, s olvasta talán P. Flinders közleményeit: „Egyptom és Izrael“ a Contemporary Reviewban, de ez nem elégséges arra, hogy a szöveg felett vitatkozhassék valaki. S oly körülmények közt mi aztán a gyakorlati haszna a vitának? Hát éppen e felfedezésekből vont hasznos következtetések azok, mik a vitának fontosságot adtak. Sokan szólaltak fel, kiknek beszédét mind nem idézhetem, hanem csak egy-kettőnek hozzászólását. Mindenekelőtt Etienne Coquerel azt kérdezte: „A szent történet, melyet a prot. ifjuságnak a hagyomány szerint tanítanak, egyezik-e e történelmi felfedezésekkel, melyeket a tudomány napvilágra hozott és e felfedezések nem kell-e hogy többé-kevésbbé fontos módosításokat vonjanak maguk után a szokásos tanításban? Nem kell sem nagyitni, sem kisebbitni a kérdés fontosságát. Kétségtelen, hogy a bibliának vallási értéke minden vitán kívül és felül áll és a tudománynak egy felfedezése se ingathatja azt meg. De a vallás tanítójára nézve, ki a szokásos hagyományt követi, egy nehézség támad: Ugy tanítsa-e ezután is például, hogy Jákob azzal a hetven személylyel, kik családját alkották, Abrahám minden ivadékával lement Egyiptomba, (I. Móz. 46, 7 – 29); s mit tanít arról, hogy Mózes vezette ki a népet Egypt-

tomból, holott a tell-amarnai táblák azt mutatnák, hogy a héberek Mózes előtt százötven évvel elfoglalták Jeruzsálemet? Coquerel úgy gondolja, hogy a hagyományos történelmet magyarázattal, fölvilágosításokkal kell tanítani. Berger egyáltalán nem osztja e nézetet, mert az új felfedezések módosíthatják az elébbiek magyarázatát. Sabatier tanár megerősíti ugyanazt, hogy a tényeknek a vallási inspiratioja fontosabb, mint azoknak történelmi pontossága, de rámutat a veszélyre, mely abból származik, ha magasabb iskoláink ifjúságának oly dolgokat tanítunk, melyeket későbbi tanulmányaik nem pontosaknak fognak mutatni. Ő semmit sem áldoz fel a bibliából, de a keresztény szabadságból sem akar semmit feláldozni, melyet a hitujítók oly áldásosan használtak és az a mód, a hogy a catechismust tanítják, néki úgy tetszik, hogy gyakran a hitre halálos. Mások is szólottak még a kérdéshez, de nyiltan egy se védelmezte a hagyományos tanítást. Azt mondhatnám, hogy az orthodoxok a kérdés elől inkább ki akartak térni, semmint azt megoldani. Kétségtelenül, hogy nem is éppen könnyű ez a kérdés, de az elől mégis nem kell kitérni. Hogy tudományos kérdéseket a gyermekekkel ne vitassunk, ez helyes; de a magasabb iskolák ifjúságánál már másként áll a dolog, én e tekintetben teljesen osztom a Sabatier nézetét, ki nem akarja, hogy az ifjúságnak nem pontos történelmi adatokat tanítsanak.

A lutheranusok értekezlete általán nagyon érdekes volt és meghozhatja a gyümölcsét még azoknál is, kik a hagyománynak annyira rabszolgái.

— Nehány hó óta Párisban egy új Szemlét adnak ki, „l'Action française“-t. Ez egy politikai pártnak a szerve, mely párt magát „La ligue de la Patrie française“-nak nevezi. E Szemle célja harczolni főképp a semitismus, a szabadkőművesség és a protestantismus ellen. Látszólag támadásait csak a zsidók s a szabadkőművesek ellen intézi, de a mit alappjában leginkább gyűlöl, az a protestantismus.

Az ellen akarja felizgatni a szenvedélyeket, az ellen akar irigységet, ellenszenvet és féltékenységet kelteni. Az első számokban tartozkodó volt, de aztán megmutatta protestánsellenes érületét. Ma a kérdezés és feleletezés a lapokban a divat. Az „Action française“ is megnyitotta e rovatot és közölt néhány feleletet, melyeket a feltett kérdésekre kapott. De hogy fel lehessen fogni, hogy mily szellemenben történik e feleletezés, ismerni kell a kérdéseket. A négy feltett kérdés ez volt: 1. A protestans moral kevésbé babonás-e mint a katolikus moral? a protestantismus az igazi rationalisták szemében nem fenyegetése-e a szellemi szabadságnak? a protestans klerikalismus kevésbé jesuisticus-e, mint a kath. klerikalismus? 2. A protestans moral alkalmas-e arra, hogy az állam-hatalomnak kedvezzen? Németország, Anglia nem kerülhették-e ki az ő politikájukban annak elvei alkalmazását? nem követték-e a francia protestansok is ugyanazt az okos eljárást? Irányelveinél fogva a francia protestantismusnak nines-e különösen fölbontó jellege?

3. Franciaországnak érdeke-e, hogy protestanssá legyen abban az értelemben, a hogy a francia protestantizmus harezosai értik? haladás lenne-e az, vagy visszaesés? 4. A befolyás, melyhez a protestánsok Franciaországban a 19-ik száz végén jutottak, nem veszély-e az igazi racionalistákra, és nem kell-e ezeknek védekezniök a protestáns invasio ellen s a mi katolikus hagyományunk körül gyülekezniök?”

Mindenek felett a kérdésnek ez utolsó pontja az, a mi a célt jelzi, s a Szemle levelezőinek az értelmet, a melyben felelniök kell. Mindazok, a kik eddig feleltek, kielégítették a kérdezők kívánságát. E feleletek magukban nem nagyon érdekesek. Nem is minden pontban találkoznak; de egyben egyeznek, abban, hogy mindenik ellenszenvet lehel a protestantizmus és a protestánsok ellen. Némelyik durva és sértő. Mások csak a névért érdekesek, mely alájok van jegyezve. Ezek a nevek ismert íróknak, akademikusoknak, pozitivista böleselőknak a nevei, a Comte Ágoston tanítványaiéi, ki a pozitivista sociológiát alapította s a lelkiismereti szabadságot mindenek felett megvetette.

Igy például Paul Bourget, a francia akademia tagja, több regénynek, többé-kevésbbé lazaerkölesű regényeknek szerzője feleletében vallomást tesz mint jó katolikus s védi a jezsuita rendet, melyet esodál s melyben minden embernek, kinek a társas erőkről tudalma van, tisztelni kell a nagyszerű példát, melyet az erényről és fegyvelemből adnak. „Azt lehet mondani, írja, hogy száz év óta egy francziára nézve, megszűnni katolikusnak lenni, mindig annyi volt, mint megszűnni kereszténynek lenni“. És azután a szerzetrendek elleni rendszabályokról szólva azt teszi hozzá, hogy a protestánsok, a kik e rendszabályokat sugalmazták, megszűntek keresztények lenni. Már rég hogy nálunk mondják, hogy Paul Bourget nem gondolkozó. A Revueben közlött felelete nem fogja e nézetet az ő javára megváltoztatni.

Egy más akademikus, Vogüé, nem kedvezőbben nyilatkozik a protestantizmussal szemben, de kifejezéseiben udvariasabb és még jó tanácsot is ad azoknak, kik a francia protestantizmus felett e felületes kérdésfeleletezést indították. „Bárkire nézve, mondja, ki nem a papság jogai és kötelességei nevében beszél, szabály kell, hogy legyen, hogy mindkét hitvallás hívői iránt egyenlő tiszteletet tanúsítson és hogy vigyázzon, hogy az ő lelkiüket mélyében meg ne sértse. . . Kétségtelen, hogy néhány év óta a protestáns klerikalizmus rajta van, hogy a főbb közszolgálatok vezetését s főleg a tanítást magához ragadja. Ugy gondolom, hogy az éppen oly elnyomó lehet a bensőre, mint más időben a kath. klerikalizmus s még gyászosabb a külsőre nézve, mivelhogy a mi országunkban a világiak működésének nem ismeretlen a katolikus hatalmak módja. . . De én úgy hiszem, hogy az ilyen tárgyalások sokkal inkább veszélyesek, mint hasznosak és a mennyiben ma a politikai pártok szenvedélyességével folynak, éppen annyira gyöngék, mint erőszakosak.

Egyebet nem hozhatnak létre, mint a vallási és polgári háboru forrongásait. Én ezeket a kérdéseket más formába szeretném állítani. A protestantismus, a katholicismus, az erköles, saját értéke az egyiknek és a másiknak, ezek oly kérdések, melyeket a theol. tudományra kell hagyni és a történelemtudós esöndes megfontolására“. Ezek böles tanácsok, de azok nem használnak a Revue embereinek. Azok csak egy dolgot tartanak meg: Vogüének kevés rokonszenvét a protestantismus iránt. De nála az ellenszenv legalább tisztességes formában nyilatkozik. Igaz, hogy Vogüénél egy gondolkozóval és egy oly történelemíróval van dolgunk, kinek van értéke.

Most lássunk két „libre penseur“-t, két positivista böleselőt. Elöször is M. de Gauthier úgy találja, hogy a protestantismus sokkal veszélyesebb az igazi szellemi szabadságra és a franczia miveltség fejlődésére, mint a katholicismus. Állításának igazolására ehhez a sajátóságos okoskodáshoz folyamodik. „A öskereszténység a társadalom fölbomlásának erjesztő anyaga, méreg. A méreg nagyobb adagban öl, s így az öskereszténység is megölte a régi világot. Kisebb adagban gyógyszer, az életerő ösztönözöje. Ez volt az a közép-kor barbár nemzeteire nézve. A katholicismus az ös evangelium szétöntve a pogányság nagy mennyiségében, miáltal értelmetlenül lett. Az egyház dogmáit egy észszerűen mivelte szellem sem vette komolyan; szertartásai csupán egyszerű társadalmi conventio . . . A modern világ semmi kényszert nem türhet. A katholicismus a szabad gondolkodással szemben csak nagyon közepes ellenállást tud mutatni. Ellenben a protestantismus? Az az ös kereszténységhez visszatérés; az a mérget nagyobb adagban akarja szolgáltatni, az az első, teljes mérgeességében. Mi azt határozottan visszautasítjuk, mert az reánk nézve nagyon végzetes lenne . . .“.

A mit Gauthier mond a protestantismusról, mint vallásról, ugyanazt mondja egy másik böleselő, a Revue levelezöje Dimier az erkölesi eszme szempontjából. „A protestánsok, mondja, lerombolták a vallási formalismust, de nem sikerült helyébe egyebet tenni, mint tulzó babonás morált. Tényleg az babonáság a morállban, a kötelesség formáját abszolutságra emelni. Kant morálja lényegileg protestans. A kategorikus imperativus babonásága e moralnak. A katolikus moral ellenben nagyon alkalmazkodó. A miveltebb lelkek tudják, hogy azok a gyakorlatok, melyeket kíván, viszonylagosak; azok hasznosak a tömegre, s nem terhelök másokra, holott az ember a protestans moralnak rabszolgája lesz. Tehát a katholicismus a vallási formalismushoz vezet és a protestantismus egy sokkal félelmesebb erkölesi formalismust szült . . .“ Osakis az összegét adtam Comte e két tanítványa hosszú okoskodásainak, melyek sok képtelenséget és gyalázkodást tartalmaznak és azt mutatják, hogy az illetök a protestantismust egyáltalán nem ismerik. A protestansok azonban hibát követnek el, hogy ha e két igényes bölesész támadásai miatt boszankodnának. Alig lehetne jobb díeseretet irni a

protestantismus mellett, mint a mit ez a két makacs ellenfél irt. Mi protestansokul nem kívánhatunk semmit jobban, minthogy mindinkább megvalósítsuk azt a vallást és erkölcsöt, melyet ezek gyaláznak. A protestantismusnak tett szép hódolat, hogy azt a Krisztus tiszta vallásával és a legmagasabb erkölcsiséggel azonosítják.

Nem szükség talán az „Action française“ íróitól többlet idéz-nem annak a szellemnek a megmutatására, mely őket vezeteti s melyben a Revue igazgatását egyáltalán vezetik. Mit akarnak ők? A protestansok ellen irányzatosan működni, ellenük nyomasztó panaszokkal előhozakodni. Nem nézik ők az alaposságot, nem a dolgok valóságát. Az emberek szenvedélyéhez, szűklátásához, nevet-séges dolgokhoz folyamodnak, hogy ezen az úton kárhóztassák a közvélemény előtt. S ugyanakkor a legnagyobb részrehajlatlanságot színelik; azt mondják, hogy a hitelvek felett böleselkednek, hogy kikerüljék a felekezeti álláspontra helyezkedést; fennhangoztatják a „libre penseur“-séget és épp a gondolat e látszólagos szabadsága nevében a legképmutatóbb és egyszersmind legerőszakosabb türelmetlenséget szolgálják. És éppen ez az, mi ezt a Szemlét létrehozta. S mikor némely protestansnak, kik elég gyöngék voltak, hogy ez eljárás ellen tiltakozzanak, azt feleli: „hogy a protestansok azt teszik fel, hogy mi egy felekezet vagyunk az ő sok felekezetük közül, holott tényleg mi a szabad vizsgálódásra támaszkodunk, hogy ítéljünk, mint az ő elődeik tették“, ezzel a Szemle hypoeritaságát bizonyítja meg. Ezt mutatja az, hogy ugyabaz, a ki e sorokat írta, ugyanabban a cikkben a következőt írja: „A logika minket arra vezetett, hogy a kath. vallást úgy nézzük, mint a legjobb vallásformát, mely a mi nemzeti vérmérsékletünkhez leginkább talál“. Mikor valaki a catholicismust, mint a legjobb vallásformát tekinti, nem lehet azt mondani, hogy a protestans eszméket osztja, legalább hazugság nélkül nem.

Láthatni, hogy a francia protestantismus elleni hadjárat nem szűnt meg. Nem baj; ez minket nem ijeszt. Mi a régi jelmonddal tartunk. Az üllő, melyre kétszeres ütéseket mértek, azt mondotta: „Minél inkább mulattok azon, hogy engemet üssetek, annál több kalapácsot használtok el“. A francia protestantismus, mely már sok mást elhasznált, el fogja használni e kalapácsokat is, melyek különben nem jól avatott aczélból valók.

CHARRUAUD D.

GONDOLATOK.

Felső-Zsuk, 1900. febr. 6.

A ki másnak vermet ás, maga csik bele, mondja a példabeszéd. Ha az így történnék, rendjén lenne az, de gyakran épp ellenkezője válik be s így a bűnhődés ártatlant ér, a vétkes helyett. A mi már ninesen úgy, a mint az kellenne, hogy legyen.

*

Önhitt emberrel nem lehet vitatkozni. Mert ők semmit nem akarnak megérteni, a minék magyarázatát nem ők adták. Ugy tekintik magukat, mint napot, mely mindennek adja a fényt, a meleget és mely nélkül sötétségbe borulna az egész természet; tehát nélkülözhetetlen. Azon érzésük, hogy jóval felül állnak mások felett — legalább azt képzelik magukról — növeli bennük annyira az önhittséget: hogy más véleményére épp semmit sem adnak.

*

1900. febr. 11.

Szenvedések az ember jellemének próbakövei. Ha győzedelmeskedtünk felettük, mentől nagyobbak voltak azok, annál jobban kitetszik jellemünk szilárdsága, mint a brilliánt csillogó fénycsík sötét foglalásban, vagy mint a vas, mely hosszan tartó hőnek kitéve nyeri meg aczélskeménységét.

A valódi jellem megtörhet a támadó, ellenséges erők hatása alatt, de nem alkuszik meg velök.

*

Az ember olyanra vállalkozzék, a mit megtenni képes. Nincs szánandóbb látvány, mint a tehetetlenség küzködése, ha a lehetetlen állja útját.

Vagy ki tud gyönyörködni azon a kínlódáson, midőn nehéz, esetlen mozgású egyén a tánczával, kinek nincs hangja és hallása a dal szárnyain kíván magának babérokat szerezni?

*

A bánat az emberek szívében éjtett seb, melyet csak Isten tud begyógyítani.

*

Egy bánatban átélt nap, tíz más nap terhét hordja.

*

Szürke hajsálak a szenvedések kísérői.

BÁRÓ PETRICHÉVICH HORVÁTHI KÁLMÁN.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Diesterweg Adolf válogatott művei. Fordították Bányai Jakab és Rédl Ferencz. I. kötet. E czímen egy maradandó beesű paedagogiai mű került ki Nagy-Beeskereken Pleitz Fer. Pál nyomdájából. A fordítók igen jeles dolgot végeztek, midőn e munkát, mint a német tanügyi irodalom egyik legkiválóbb termékét, hazai nyelvünkre átültették.

A hazai tanügyi társadalomnak örömmel kell üdvözölnie e mű megjelenését, mert alig van hasonló mű, melyből a tanító nehéz hivatása közben annyi lelkesedést meríthetne pályája nehézségeinek leküzdésére, mint ebből.

Diesterweget, e halhatatlan tanítót, minden művelt nemzet tanítóóságának meg kell ismernie, mert az a harminezhat szakszerű dolgozat, mely ebben az első kötetben 21 tömött íven helyet foglal, oly behatóan tárgyalja az egész iskolaügyet, hogy a ki ezeket áttanulmányozza, az egy egészen magasabb nézőpontra emelkedik a népoktatásügy terén.

Szíve és lelke lelkesedéssel és nemes idealismussal telik meg, mely tevékenységét fokozza és didaktikai erejét lépten-nyomon növeli és acélozza!

Diesterwegnek, úgy látszik, volt alkalma életében a tanítók megismerésére. Ebbeli tapasztalataira hivatkozva, gyönyörűen fejt ki: hogy miben áll egy derék tanító tanításának „szellem-ébresztő és akaraterősítő ereje“; továbbá, hogy miben áll a nevelőnél a tanulók jellemének erősítése, a rend, szorgalom, és erkölességre való szoktatás; aztán, hogy miképp kell a tanulókat komolyan gondolkodó, mélyen érző, a jóért és igazságért lángoló, a jónak felismert czélok eléréséért egész erejükből küzdő emberekké nevelni. A kinek eddig erre nem volt alkalma, irataiból megtanulhatja azt is, hogy a valódi szellemi nagyság mindenkor a világosság és egyszerűség ruhájába öltözködik. Gyönyörűek beszédei is Schillerről, Göthéről, a Gutenberg ünnepélyen stb.

Igen tanulságosak értekezései: Schleiermacher tanmódjáról, a művelődésről, az elemi tanítás elvéről, az iskolai fegyelemről, a számtan és nyelvtanítás módszeréről, Isten a természetben stb. Tőle lehet valójában megtanulni: Mit tesz olvasni?

Iratai az iskolaügyön kívül számos nagyfontosságú társadalmi kérdést is tárgyalnak, minélfogva azok nemesak a tanítót érdeklik, hanem mindazokat, kik egészséges társadalmi viszonyok megteremtésén fáradoznak.

A mondottakból kiteszhetőleg e remek mű, melynek ára 5 korona, érdemes az elterjedésre. A tanítói könyvtáraknak bizonyára díszére fog szolgálni.

Kik egyszerre 10 példányt rendelnek, egyet ráadásul kapnak. Megrendelések Bányai Jakabhoz intézendők Nagy-Beeskerekre, ki a pénz előleges beküldése mellett a könyvet bérmentve, ellenkező esetben postai utánvétellel küldi meg. (I. M.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Margit királynő imája. Az anarchista gonoszságnak áldozatul esett Umberto olasz király felett Margit olasz királynő egy szép imát írt, melyet kinyomtattak és a nép közt kiosztottak. Az ima a következő:

A mi szeretett urunknak, Umberto királynak emlékeztére.

A mint ő mindenkihez lelkiismerete szerint kegyelmes volt, légy te is kegyelmes ő hozzá. A mint ő mindig és mindenkinek megbocsátott, bocsásd meg te is az ő emberi gyöngeségeit. A miért ő szerette népét és csak hazájának boldogságát tartotta szem előtt, azért, óh uram, engedj meglátnia az örök világosságot. Mert jó volt és csak jóságának lett áldozata, nyujtsd ki neki óh uram a pálmát. A miért ő csak jót tett ezen a világon és nem táplált szívében gyűlöletet és még azoknak is megbocsátott, a kik rosszat tettek neki, a miért egész életét utolsó leheletéig kötelességének és az ország javának szentelte — a vérért, a melyet elontott, az igazságos és jó művekért, a melyeket végbe vitt, fogadd óh Uram kegyelmesen karodba és add meg neki az örök békeket!

A róm. kath. egyház ünnepe. Kilencszáz éve, hogy a Kárpát-bérczei közt hazát foglalt magyar nemzet a római kereszténységet István király példája és befolyása következtében fölvette. Vaszary bíboros érsek Nagyboldogasszony napjára ünnepet hirdet a primási székvárosba. Esztergomban maga köré gyűjti papjait és híveit, hogy vele együtt örvendezzenek a történelmi nagy eseménynek. Ferencz József király képviselőjét küldi az ünnepre és a kormány is megjelenik azon. Emelkedtek hangok, hogy az ünneplést terjeszszék künnebb a róm. kath. egyházon; tegyék nemzeti ünneppé, vagy pepig az összes keresztény egyházak ünnepévé a kereszténység fölvetelésének kilencszázadik évfordulóját. De az egyiket, mint a másikat kizárja a róm. kath. elv, mely a kereszténységnek a rómain kívül más formáját nem ismeri el. Az ilyen felfogás nem alkalmas arra, hogy lehetővé tegyen oly eljárást, melyet a tényeknek általánosabb, „culturalis“ szempontból való nézése irányítva. De kizárja az a körülmény is, hogy az ultramontán katholicismus, a mint írják, politikai czélatokat visz bé az ünneplésbe.

S Magyarország róm. kath. püspökei közül többen Székesfejervárra néznek, hol Steiner püspök képviseli a katholicismust. A honnan hát oly hangok emelkednek, ott kevésbé számoltak a róm. kath. felfogással. A róm. katolikus elv és az egyházzól való modern nézet egymással merő ellentétek. Hogy mennyiben fog ez magán az ünnepen megnyilatkozni, előre tudni nem lehet. Megmutatják ezt majd azok a beszédek, melyeket Esztergomban és más helyen mondanak azoknak, a kik az ünnepre felgyűlnek.

Dr. Bartók György erdélyi ev. ref. püspököt a Szász Domokos halálával megüresedett papi állásra a kolozsvári ref. egyházközség papnak választotta. A püspök jun. hóban köszöntött bé a hívek nagy lelkesedése közt.

A magyarországi Szent Ferencz-rend vagyonát, mely egy pár milliót tesz, miután eszerzetrend szabályait most megszorították, a napi lapok tudósítása szerint Rómába viszik. Egy lapban erre nézve czáfolat jelent meg, mely tagadja a hir valóságát. De hát ha csakugyan nem vinnék, akkor mire való volt a rendszabályait megszigorítani, miért kell a Ferencz-rendieknek ezután durva szőringben és fapapucsban járnai, miért lépnek ki akkor a rendnek eddigi tagjai, Bán Sándor rendfőnök miért keresett Budapesten plébánusságot? Hol kell akkor a megszigorítás okát keresni? Avagy talán a rend valami hibát követett el és ez büntetés? Alig hihető, hogy ez esetben is Rómának a rendelkezésére álló anyai eszköz közül éppen ezt kellett s az egész rend ellen alkalmaznia. Bármiként legyen, egy bizonyos, hogy a Ferencz-rendi szerzetesek ezután szőringben és fapapucsban járnak Magyarországon, a kik pedig a szabályokat így szigorították, puha selyemben és biborban Róma városában.

Austriában a r. kath. egyházi vagyon a legújabb adatok szerint öt év alatt 60 millió forinttal szaporodott. Hogyha egy földművesnek vagy iparosnak ott ötezer forintra van szüksége arra, hogy magának létet biztosítson, „a szent anyaegyház“ e szerint Austriában egy év alatt kétezernégyszáz háztartásnak, mondjuk kisebb gazdaságnak a költségit emészti föl. Pedig abba a jövedelembe még ninesenek beleszámítva a Rómába vándorló „Péterfillérek“ és azok az összegek, melyeket az osztrák katolikusok külföldi bucsujáró helyeken költenek. — *A kicsiny és szegény Tirol* hogy mennyi papot, férfi és női szerzetest tart el, mutatják a következő adatok: A brixeni püspökségben táplál 1274 papot, 861 szerzetest és 2790 női szerzetest; a trieszti püspökségben: 871 papot, 786 szerzetest. Összevéve az egészet Tirolban az egyházi személyek száma 8259, mintegy 2000-el több, mint a mennyi Csehországban van, holott az utóbbinak 6-szor nagyobb a népessége és polgárainak adó-bírása 12-szer nagyobb. Tirolban 150 lakásra esik egy szerzetes, Csehországban pedig 2500-ra.

Berde Mózsza három végrendelete. Berde Mózsza háromszor csinált végrendeletet, 1865-ben, 1881-ben és 1888-ban sept. 10-én, melyek közül természetesen az utóbbi az érvényes. Az unitárius egyház

most egy füzetben mind a három végrendeletet kiadta tanácsosai számára a következő sorok kíséretében: „Mint valamely összekötő aranyfonal, úgy huzódik keresztül e három végrendeleten egy felséges gondolat, melynek valósitására Berde Mózsza egész életének munkásságát, örömét és nyugalját áldozta fel. E felséges gondolat: a magyar unitárius egyház útján nevelni a fajrokon székely ifjakat tudományos ismeretekben, hazafias szellemben, nemes erkölcsökben és isteni félelemben. Végrendeleti alapítványaival éreznél, márványnál maradandóbb emléket hagyott magának, de mi se feledjük tőle tanulni, nevét, tettét kegyeletos emlékekben tartani“.

Bajorországban a catholicismus olyan helyeken, hol tulnyomólag protestansok laknak, nagy úrnapi körmenetekkel igyekszik hatalmát megmutatni, és a protestansok ellenvetésével szemben arra hivatkozik, hogy e processiók régebbiek, mint a reformatio és így azok nem a protestantismus elleni tüntetések. De hogy ez mennyire igaz, mutatja az, hogy az 1545-től 1563-ig tartott tridentí zsinaton az úrnapi körmenet czéljául azt határozták, „hogy azáltal az eretnekeket kell gyöngíteni, összetörni, megszegyeníteni, megzavarni és így végül megtérésre indítani.“ A protestansok tiltakozása tehát egy ilyen intézmény ellen nem türelmetlenség, hanem csak visszautasítása az ő hitállásuk ellen intézett támadásnak. Ez a jelentése az úrnapi ünnepnek, melyet Magyarországon arra használnak, hogy éppen ekkor, ezen a napon rendezzék azokat a nagy ebédeket, melyekre protestansokat is hívnak meg.

Olaszországban Don Miraglia papot a pápa átokkal sújtotta. Reformra törekedett és ily törekvés a római szentszék előtt nem kedves. A kiátkozó levél megokolása, hogy Don Miraglia áldozár magát Piacenzában egy társa által püspökké szenteltette. De kétségtelenül annak a körülménynek is bé kellett folyni a határozatra, hogy Don Miraglia Rómában a methodista templomban a jubileumi év, a bünbocsánati év ellen tartott beszédeket. A jubileumi évet egy nagy szédelgésnek mondja és panaszkodik, hogy a kormány nem alkalmazza a büntető törvényt azok ellen, kik a hiszékeny népet oly szégyenletes módon megesalják.

Oroszországban Gróf Tolstói Leot, az ismert nagy író és prófétát a pétérvári szent zsinat egyházi átok alá vetette. Egy Angliában megjelenő orosz folyóirat szerint ez azért történt, mivel „Tolstói gróf azokban a művekben, a melyekben vallásos nézeteit kifejtette, nyilvánvaló módon az orthodox keresztény egyház ellenségének mutatta magát. Közelebről nem vallja a háromságos egy igaz istent; az isteni háromság második személyét, az isten fiát egyszerű embernek mondja; az evangelium szent szövetségét meghamisítja; a szentegyházban csak emberi intézményt lát; elveti a hierarchiát, s gunyolódik a szent orthodox egyház sacramentumai és szertartásai felett“. Gróf Tolstói a hegyi beszédben találja a kereszténység lényegét. A zsinat megrendelte, hogy az egyházi átokról a prépostok útján a papság is haladéktalanul

értessétek. „Mit tartunk ezek után, kiált fel Dr. Szlávik, a Prot. Egyházi és Isk. Lapban írott Szemléjében, arról az orosz világképe politikáról, mely békét hirdet a népek és nemzetek közt s nem tűri meg a békét saját emberei és vallásfelekezetei között! Ha egy ág. ev. író így nyilatkozik, akkor úgy hisszük, nem szükség nekünk semmit hozzáadnunk.

Khina. A khinai keresztény üldözésnek, mely Európát most mozgásba hozta, eltekintve egyéb politikai körülményektől, maguk a missionariusok is okai, a mire a napilapok több közleménye is rámutatott. Khinának alapos ismerői ez üldözést első sorban a róm. kath. missionak és rendszerének rójják föl. Már korábban is utaltak arra, hogy a róm. kath. egyház itt is mindenekelőtt arra gondol, hogy számokkal tünjék ki s ezért mindenféle népet, kik csak utjába jöttek, minden komolyabb megvizsgálás nélkül, felvett keresztényeknek, gyakran éppen a népnek sópredékét, olyan embereket, kik a khinai társadalomban bűnös tetteik miatt lehetetlenné váltak, s a kik aztán a kath. missiók karjaiba vetették magukat, mivel ezek gyámoltjaitak vallási tekintetben ugyan kevésbé, de polgári oldalról annál inkább gondolják. S így a missiók a khinai társadalom jobb elemeinek gyűlöletét vonták magukra, mely most aztán nemcsak a missiók ellen fordult, hanem minden keresztény és minden idegen ellen. És ezt a gyűlöletet még különösen növelte az, hogy a missiók és „keresztények“ a német követségnél oltalomban részesültek. Ezt a khinaiak úgy kellett venni, mint az ő államuk benső ügyeibe avatkozást, mert a khinaiak mint keresztények is csak Khina polgáraiul tekinthetők és nem olyanoknak, mint a kik a Németbirodalom kötelékébe tartoznának. És sajátságos, hogy Ketteler német követ áldozatul esik a khinaiak idegen gyűlöletének, míg Anzer, a khinai kath. missiók püspöke Európában biztos helyen nyaral.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület juu. hónapban tartott egyházi értekezletén Molnár Albert tanár az egyházi élet fejlesztésének eszközeiről olvasott értékes tanulmányában evangelisatiót és minden missiót az egyház rendjén belől kíván helyezni. A szabad missiókra példákat hoz fel, hogy azok az egyháznak inkább ártottak, mint használtak. Németországon tapasztalták, hogy az evangelisatio „megmentettjei“ a különben is legvallásosabb gyülekezeti tagokból kerültek ki. Az egyháztársadalmi munkát nem dogmatikai subtilitásokra, egyik vagy másik theol. iskolai nézetre óhajtja alapítani, hanem az Istenországában való hitre.

A nestoriánusok egyháza. Az ötödik százévből keletkezett s függetlenségét mindegy ideig megtartott nestorianus egyházat addig kisérgették az orosz orthodox egyház hittérítői, míg végre beolvadt. Még ezelőtt pár évvel püspökük visszautasított minden ajánlatot, melyvel az egyház önállóságának feladását kívánták. De az utóbbi években az örmények üldözése az orosz hittérítőknél kezükre játszott, mit ezek nem is késtek fölhasználni. A nestorianusok már a múltban is sokat

szenvedtek a mahomedanoktól s a szomszéd népek üldözése alkalmas volt arra, hogy bennük az aggodalmat fölkeltsék. Püspökük Jonan megesókolta a szentképeket és az átlépés megtörtént 1898-ban, mi csak most jött nyilvánosságra. Híveinek nagyobb része követte őt, s csakis azok nem vették fel az orosz hitvallást, kik előbb amerikai befolyás útján presbyterianus gyülekezetekké alakultak. A nestorianusok megnyerték a szent Oroszország védelmét, de a nestorianus egyház megszűnt létezni. A Perzsia északnyugati határán, az urmiai tó környékén élő harmincezernyi ó-syriai nép már csak a történelemé.

Bethlen Gábor szobor-bizottság felhívása. Nagy-Enyeden a városi és vármegyei közönség színejeva már évek óta táplálja azt a gondolatot, hogy Bethlen Gábornak, a nagyhirű és gazdag Bethlen-collegium alapítójának, nemzeti létünk őrállójának szobrot emeljenek. A gondolat a Bethlen-collegium ifjúságától pattant ki s hogy királyunk a magyar történelem 10 nagyjának szobrot emeltetni kíván, azóta mind határozottabb lesz a terv. Legutóbb, 1899. nov. hó 15-én, a Bethlen Gábor halála 275-ik évfordulóján megalakult a Bethlen Gábor szobor-bizottság Nagy-Enyeden, melynek elnöke Gróf Bánffy György, alelnökei Gróf Bethlen Géza és Zeyk Dániel, titkára Bodrogi János, főgymn. tanár, a szobor-alap kezelője Orbai Lajos, ellenőre Bartha Zsigmond, főgymn. tanár. A bizottság megleghangú felhívást küld ki a magyar társadalom vezető elemeihez, hogy az erdélyi nemzeti fejedelemség e kimagasló alakjának szobrára áldozatukat meghozzák.

Értesítők. *A kolozsvári unitárius collegium ért. sítője* az 1899—1900. tanévről. Szerkesztette Boros Sándor igazgató. XXI. évfolyam. Az értesítőt Pálfi Márton tanár értekezése nyitja meg e czímen: „Az Okszerü Vezér s Brassai nyelvtaniró munkássága.“ Ez értekezés valóban értékessé és becsessé teszi ez értesítőt. Az összes hazai intézetekről eddig megjelent értesítőkben ily szabásu s annyira odataláló, szakyszerü dolgozatot keveset találhatni. Pontos tudással és utánjárással mutatja ki, hogy Brassai „bejárta és végigkritizálta a tudás összes határait s fegyvere sehhol sem esattogott hiában, mert a hol megfordult, mindenütt nyomot hagyott egyénisége; ánde működésének fénypontja (s ezt már habozás nélkül kimondhatjuk) bizonyára a nyelvtudomány színterére esik“. Teljes világitásban mondja el szerző, hogy Brassainak a nyelvtudomány terén vannak örökbecsü alkotásai, s hogy „mint nyelvész áll be nemzete iskola-mesterének, hogy idővel a nemzeti közművelődés halhatatlan apostola legyen. Teljesen igaza van, mert Brassai csakugyan a nyelvekkel való szenvedélyes foglalkozás által lett nyelvtanítová és paedagogussá. — Mint jellemzően mondja: Brassainak „lelki szükséglet, az értelmi gyönyörök legfőbb forrása és eszköze volt a nyelvtanulás és a nyelvvel való foglalkozás“. Lelki gyönyörűséggel lehet olvasni e dolgozatot, mely Brassai Okszerü Vezérét 36 oldalon keresztül ritka szakavatottsággal tárgyalja s végül azt mondja: „Ez a nyelvtan a magyar gondolkodás őseréjének ékesen szóló hirdetője s emyiben közös nemzeti büszkeségünk. A jövő még rejt számára

diadalútát, mert az O. V. olyan határkő tankönyvirodalmunk mesgyéjén, mely némi tekintetben ma sem a multat, hanem a jövőt jelenti. Az év történetében föl van jegyezve az új collegium építésének megkezdése s hogy a Berde-czipó első kiosztása 1899. szeptember 20-án történt a nagy alapítóhoz méltó ünnepélyességgel. A tanítás az I. osztályban az új tanterv szerint, a többi osztályokban a régi tanterv alapján és módszeres tanácskozások megállapodásai szerint történt. Az évfáru vizsgálatok június hó 13-tól 23-ig folytak le Kozma Ferencz, Fekete Gábor felügyelő gondnokok, valamint Gál Jenő, Benkő Mihály, Gyöngyösi Béla, Gyulay László, Gyulay Árpád, Mikó Imre, Molnár Sándor, dr. Veres Vilmos és Zsakó István kiküldött biztosok jelenlétében. Vizsgát tett 310 tanuló, kik közül unitárius 177. A papnevelő intézetről Boros Gy. dekán számol be, ki a tanévet „A theologiai oktatás feltételei“ czímű szakszerű értekezésével nyitja meg. A hallgatók létszáma örvendetesen emelkedett. Az I. évre 8 hallgató jelentkezett. Az elemi iskola négy osztályában 2 tanító tanított összesen 52 tanulót. — *Tordai középiskolánkról*, mely jelenleg állami polg. iskola, Varga Dénes igazgató számol be a gondosan szerkesztett Értesítőben. Felvettek a mult iskolai évben ez intézetbe 215 tanulót, hárommal többet, mint az előző évben. Az intézettel kapcsolatos unitárius elemi főiskolába felvétellett 118 tanuló, tehát az együttes létszám tesz 333-at, a mi eléggé mutatja az intézet virágzó állapotát. Az igazgatói jelentés a tanulási eredményt és a tanulók erkölcsi magaviseletét kielégítőnek jelzi, valamint az egészségi állapotot. A jelentésből kiemelendő még azon elismerésre méltó tény, hogy évfolyán 37 városi jóltevő család 27 szegénysorsu vidéki tanulót mindennap ellátott ebédrel. — *A székelykeresztvári gymnasiumunk értesítőjét* épp most kapjuk, melyet Sándor János igazgató állított össze kiváló gondnal. Az öt osztályban volt összesen 159 tanuló, ebből unitárius 95. Az év történetéből megemlítjük, hogy az előkészítő osztály megszünt, az iskolafőnöki állás helyett egy helyettes tanári állás rendszeresített. 1713-tól 1899-ig 34 seniora volt e gymnasiumnak. A tanárok fizetése emeltetett. A tanulásbeli eredmény és az ifjuság erkölcsi magaviselete dícséretes volt. A záró vizsgák június 21--27. napjain tartattak meg a vizsgálóbizottság élénk érdeklődése és buzgó vezetése mellett. A vizsgálóbizottság tagjai voltak: Lőfi A., Rafaj D., Kisgyörgy S., Kelemen Albert, Osváth G., Guido B., Bedő Dénes, Jakabházy G., Györfi Ferencz, Végh M. Deák M. egyh. tanácsosok.

Kolozsvári főiskolánkat Boros Sándor igazgató-tanárnak jun. 28-án bekövetkezett váratlan halálával nagy veszteség érte. Székely-Kereszturon és Kolozsvárt tanult és tanári oklevelét ez utóbbi helyen, a Ferencz József-egyetemen szerezte. Nagy buzgalommal és kitartással dolgozott kolozsvári főiskolánk érdekében. Mint a matematikai tudományok tanára szigorú pontossággal és szorgalommal tanított. Az ifjuság testi nevelése érdekében is odaadással buzgolkodott. Nejét és gyermekeit önfeláldozó szeretettel vette körül; végtelen sokat fáradozott értük. Annál fájdalmasabb, hogy ily hirtelen szét kellett szakadni a

kapocsnak, mely őket oly szorosán egymáshöz fűzte! Halála mindenfelé részvétet keltett, mert igen sokan ismerték, nemcsak mint tanárt és igazgatót, hanem mint a társadalomnak és a különféle szakköröknek is egyik tevékeny, buzgó tagját. Temetése a főiskola nagy terméből történt áltatános részvét közepette. Nyugodjék békével s legyen nyugalma csendes és emlékezete áldott az oly korán elhalt, közügyekben sokat fáradott férfiuinak! (sz.)

A szabadelvű theologia Magyarországon egy kiváló képviselőjét vesztette el P. Nagy Gusztáv sárospataki tanár jul. 11-én történt halálával. A hetvenes években a prot. szabadelvű theológiának általános föllendülését látta Magyarország abban a mozgalomban, mely a Prot. Egyletet credményezte, mely néhány évi fennállása alatt a magyar irodalmat több nagyértékű művvel ajándékozta meg. Ebben a mozgalomban teljes lélekkel vett részt s tünt fel a jelestelhetőségű sárospataki ifjú tanár a szellemi szabadság mellett mondott beszédével, mely a szabadelvűség vezéreit is tetszésre ragadta. És álláspontjához, melyet akkor kifejtett, következetes maradt mindig. Többször volt megpróbáltatásnak kitéve, a confessionalismus többször intézett támadást ellene, de őt meg nem ingatta. Sem egyéni tekintetből, sem más érdekből ő színt nem változtatott. A tanszéken, melyet elfoglalt, a bibliai kriticismus uralkodott és szellemi igazságok világgoltak. Sokat nem írt, de theol. értekezései mind oly munkák, a melyeknek súlyjuk van.

Gyászhir. *Boros Sándor*, unitárius főisk. igazgató tanár, egyház-tanácsos, jun. 28-án életének 37-ik, boldog házasságának 12-ik évében rövid és súlyos betegség után megszűnt élni. Özvegye Komis Lujza, gyermekei Margit, László és Sándor, ödes szülői: id. Boros Sándor és neje Páll Juliánna, s testvére Boros György hittanár s nagyszámu rokonság gyászolják a legfájdalmasabban.

ARANYKÖNYV.

Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön építendő unitárius templom-alapra

Barabás Elek hitrokon gyűjtőkönyvében.

(Tizenegyedik közlemény.)

Zalán: Katona Sámuel, Jánosi Ferencz, Vass István 1—1 kor., Apor Albertné, Bartha István, Farkas József, Séra Zsigmondné 40—40 fill. Egy valaki, Séra Albert 20—20 fill. Koneza Károly 10 fillér. Összesen..... 3 kor. 10 fill.

Bodók: Erdős László, Boér Miklós, Teleky Gábor, Orbán Ferencz, Szabó György, Bartók Zsigmond, Imreh Albert, Kiss

Atvitel 3 kor. 10 fill

Áthozatal 3 kor. 10 fill.

Lajos, Vajna Károly, Magyar Károly 1-1 kor., Sinka Lajos, Czirjék Károly, Benkő Sándor, Miskolezy György, Edelstein Izrael, Vitályos Béla, Benkő Józsefné 40-40 fill., Csizsér Pál, Vass Dénes 30-30 fill., Henter György 24 fill., Deák József, Ince Ferencz, Henter Zsigmondné, Teleky József, Ferencz József, Barabás József, Nagy Károly, Szabó István, Kész László, Sinka György, Kurta József, Simon Mihály, Szilágyi Zsigmond, Schönfeld Ignáczné, Józsa Lajos, Ferencz Mihály, Kósa Ferenczné, Kósa D.-né, Kató Andrásné, Simon György, Simon József, Kis Erzsike, Henter Béláné, Péter Gergelyné, Nagy György, Bakesi Gábor, Bakesi Gergely, Zsigmond Pál, Csulak Mihály, Nagy Dénes, Hatházi Miklós, Ovári Antal, Bitai Sándor, Orbán Sámuel, Zsigmond Ferencz Pirkáth Sándor, Kövér József, Prázsmán József, Pirkáth Mihály, Csulak Károly, Csulak Sándor 20-20 fill., Lunguj János, özv. Kádár Józsefné, Kálnoky Sándor, Fodor Lajosné, Ferencz Lajosné 10-10 fill. Összesen..... 22 kor. 34 fill

Sepsi-Szent-Király: Vaska Mózes, Kiss Sándor, Kiss Miklós, Sükösd Farkas, Telmann Elekné, Bedő Miklósné, Vida Józsefné özv., Kolombán Ferencz 1-1 kor., Sükösd Sándor 60 fill, Bagoly József, Sükösd János, Vaska Sámuel, Orbán Ferencz, Bedő Miklós, Agoston Pálné özv., Kelemen Ferencz, Kerekes Pál 40-40 fill', Farkas Sándor 30 fill., Sükösd Pálné, Jamesó Ilona, Kuthi Bálint, Kis Zoltán, Kovács Mihály, Szilvási Lajos, Kelemen János, Kerekes Ferencz, Kis Mihály, Kis István, Veres Bálint, Sükösd Ferencz, Ferenczi Józsefné, Kis Dénes, Fodor György, Boldizsár Ferencz 20-20 fill. Összesen..... 15 kor. 30 fill.

E közlemény összege..... 40 kor. 74 fill.

Az 1-10 " " 1450 " 90 "

Együtt: 1491 kor. 64 fill.

Sepsi-Szent-Györgyön, 1900. máj.

PÁLL SÁNDOR,
egyh. gondnok.JÓZSEF LAJOS,
unitárius lelkész.

A szent-miklósi ifjúsági Dalkör 1900. év június hó 4-én egy mindenben sikerült előadást tartott s az ebből befolyt 37 korona 40 fillér tiszta jövedelmet a helybeli orgona javítás alapjára tette. Kérem az ifjúságot, hogy ezután is buzgósággal, kitartó szorgalommal s odaadó szeretettel dolgozzék az egyház előmenetelén és fölvirágzásán, mert a költő is azt mondja, „dícsőség arra, ki dolgozik, szegyen arra, ki lomhán vesztegel.”⁴

Kelt, Szent-Miklóson, 1900. év június hó 8-án

DARÓ LAJOS,
közs. tanító
s az ifjúsági dalkör vezetője